

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Bakalářská práce

Klára Prchlíková

Neverbální komunikace mužů a žen

Nonverbal Communication of Men and Women

Praha 2012

Vedoucí práce: PhDr. Jasňa Pacovská, CSc.

Ráda bych na tomto místě poděkovala své vedoucí bakalářské práce PhDr. Jasně Pacovské, CSc., za vstřícný přístup, přínosné připomínky a rady. Dále bych chtěla poděkovat všem, kteří byli ochotni svolit s pořízením audiovizuálního záznamu svých rozhovorů, neboť bez jejich laskavého přístupu by tato práce nepřekročila hranice teorie.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 2.5.2012

.....

ABSTRAKT

Tématem bakalářské práce je neverbální komunikace mužů a žen. V centru pozornosti stojí rozdílné komunikační strategie mužů a žen, vztah verbální a neverbální komunikace a klasifikace neverbálních prostředků. Cílem práce je objasnit, jakým způsobem se biologické předpoklady a sociální charakteristiky projevují v komunikačních strategiích mužů a žen a v jejich mimoslovní komunikaci, popsat neverbální prostředky typické pro obě pohlaví a charakterizovat závislost neverbální komunikace na pohlaví komunikačních partnerů. Práce porovnává stávající poznatky o genderové podmíněnosti neverbální komunikace s výsledky analýzy audiovizuálního materiálu.

KLÍČOVÁ SLOVA

Neverbální komunikace, verbální komunikace, komunikační strategie, komunikace mužů, komunikace žen

ABSTRACT

The theme of this thesis is nonverbal communication between men and women. The focus is on different communication strategies of men and women, the relationship between verbal and nonverbal communication and nonverbal means of classification. The aim of this thesis is to clarify how the biological assumptions and social characteristics are reflected in the communication strategies of men and women and in their nonverbal communication, to describe nonverbal means typical for both sexes and to characterize the dependence of nonverbal communication on gender of communication partners. The thesis compares the current knowledge about influence of gender on nonverbal communication with the results of analysis of audiovisual material.

KEYWORDS

Nonverbal communication, verbal communication, communication strategy, communication of men, communication of women

OBSAH

I TEORETICKÁ ČÁST.....	10
1 VLASTNOSTI MUŽŮ A ŽEN	10
2 VERBÁLNÍ KOMUNIKACE.....	12
2.1 Verbální komunikace mužů a žen.....	12
2.1.1 Postavení muže a ženy ve společnosti	13
2.1.2 Verbální projevy vzájemnosti u žen	14
2.1.3 Přesahy a přerušení v komunikaci	15
2.1.4 Komunikační funkce výpovědi.....	15
2.1.5 Nepřímá konfrontace u žen.....	16
2.1.6 Délka a četnost promluv	16
2.1.7 Informativní a vztahový princip	17
2.1.8 Odlišnosti při sdělování problémů.....	18
2.1.9 Hrdinové příběhů	18
3 NEVERBÁLNÍ KOMUNIKACE.....	19
3.1 Funkce neverbální komunikace	19
3.2 Vztah verbální a neverbální komunikace.....	20
3.3 Klasifikace neverbálních prostředků I	21
3.3.1 Neverbálně vokální prostředky.....	21
3.3.2 Neverbálně nevokální prostředky	21
3.3.2.1 Haptika.....	22
3.3.2.1.1 Haptika mužů a žen.....	23
3.3.2.2 Kinezika.....	24
3.3.2.3 Gestika	25
3.3.2.3.1 Kinezika a gestika mužů a žen.....	26
3.3.2.4 Mimika.....	27
3.3.2.4.1 Mimika mužů a žen.....	29
3.3.2.5 Pohledy	29
3.3.2.5.1 Pohledy mužů a žen	30
3.3.2.6 Posturologie	32
3.3.2.6.1 Posturologie mužů a žen.....	33
3.3.2.7 Proxemika	34
3.3.2.7.1 Proxemika mužů a žen.....	35
3.4 Klasifikace neverbálních prostředků II.....	36
II EMPIRICKÁ ČÁST.....	38
1 Základní otázky.....	38
2 Sběr materiálu	38
3 Výsledky pozorování	39
3.1 Prostorové ukotvení	39
3.2 Ukazování zápěstí	39
3.3 Vliv rozdílných principů komunikace na neverbální projevy	40
3.4 Adaptéry užívané při přemýšlení	40
3.5 Dotyky v týlu a na krku	41
3.6 Rozdílné ilustrátory.....	42
3.7 Pohyby horní poloviny těla.....	43
4 Návrh postupu pro další výzkum	43
ZÁVĚR	45
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	47
SEZNAM PŘÍLOH.....	50
PŘÍLOHY	51

Zásady přepisu	51
PŘÍLOHA 1	52
PŘÍLOHA 2	56
PŘÍLOHA 3	59
PŘÍLOHA 4	62

ÚVOD

Nejde o to, CO jsi řekl, ale JAK jsi to řekl!

Při interakci mezi muži a ženami dochází někdy k vzájemnému nepochopení, které souvisí s jejich verbálním vyjadřováním, a jak předpokládáme, i s jejich odlišnou neverbální komunikací. Trendem poslední doby je výzkum neverbálních prostředků, jež muži a ženy používají, aby u druhého pohlaví vyvolali milostný zájem (tzv. flirtování). Tato práce si však klade za cíl popsat některá specifika neverbální komunikace mužů a žen obecně, bez zaměření na určitý typ interakce (např. komunikace nadřizovaného s podřizovaným).

Kapitole o neverbální komunikaci předchází část o specifikách verbálních projevů mužů a žen. Neverbální prostředky není možné zkoumat bez přihlídnutí ke slovnímu vyjadřování, neboť lidé komunikují současně verbálně i neverbálně.¹ Pakliže se zajímáme o odlišnosti v mimoslovní komunikaci mužů a žen, musíme nejprve poznat rozdílnosti ve vyjadřování obou pohlaví. Díky úzkému sepětí verbální a neverbální komunikace lze předpokládat, že rozdíly ve verbální komunikaci se projeví i na mimoslovní rovině interakce.

V kapitole o neverbální komunikaci jsou nejprve vymezeny funkce mimoslovní komunikace a po nich následuje klasifikace neverbálních prostředků s popisem odlišností v komunikaci mužů a žen, jak jsou prezentovány v odborné literatuře. Další podkapitola je tvořena závěry, ke kterým jsme v této práci dospěli.

Empirická část je založena na analýze audiovizuálního materiálu. Vztahy osob, které se objevují v záznamu, lze hodnotit jako neformální. Rozhodli jsme se natáčet rozhovory osob, jejichž vztah je důvěrný, neboť lze očekávat, že právě při takové interakci bude jejich neverbální komunikace nejpřirozenější. Při formálním jednání se komunikanti často hlídají a snaží se na svého komunikačního partnera zapůsobit, což ovlivňuje i jejich neverbální komunikaci (nejčastěji dochází k umírnění pohybů rukou).

V přílohách jsou uvedeny čtyři cca půlminutové přepisy rozhovorů (1. muž a žena, 2. žena a žena, 3. muž a muž, 4. dva muži a žena). Rozdíly v jejich délce vyplývají z odlišných témat hovoru, snažili jsme se vždy zachytit takovou část dialogu, aby přepis vyřčených replik tvořil (víceméně) smysluplný celek. Zároveň tato délka umožňuje bez větších potíží sledovat umístění neverbálních prostředků v dialogu. Následují rozbor,

---

¹ Viz Funkce neverbální komunikace, s. 19 a Vztah verbální a neverbální komunikace, s. 20.

jež obsahují stručnou charakteristiku osob, popis komunikační situace, samotný přepis rozhovoru se zaznamenáním užitých neverbálních prostředků a krátkou analýzu mimoslovní komunikace subjektů. Analýze byl podroben audiovizuální materiál o celkové délce 107 minut, na ukázkou jsme však vybrali čtyři rozhovory relevantní k tématu této práce, neboť dokládají některá tvrzení, která v textu uvádíme.

I TEORETICKÁ ČÁST

1 VLASTNOSTI MUŽŮ A ŽEN

Tato práce si klade za cíl popsat odlišnosti v mužské a ženské komunikaci, a proto se musíme nejprve věnovat základním rozdílům mezi muži a ženami, které jsou podmíněny faktory biologickými, psychologickými a kulturními. Poněšický v publikaci Fenomén mužství a ženství (2004) uvádí tyto **základní genderové rozdílnosti** dané biologicky:

- 1) Pro chlapce je typická větší agresivita a lepší prostorová orientace.
- 2) Chlapci se častěji dopouštějí nevybíravého sexuálního chování než dívky.
- 3) Pro charakter dívek je příznačné prosociální a demokratické chování.
- 4) Verbální projevy dívek jsou plynulejší než u chlapců.

Tyto rozdílnosti patrně vycházejí z odlišné produkce hormonů u opačných pohlaví. Mužský hormon testosteron přidává na agresivitě, naopak ženské hormony estrogen a progesteron mají uklidňující účinky.

Svou pohlavní identitu si začíná dítě uvědomovat kolem 18. měsíce a vědomí této identity podporují i lidé v jeho okolí, a to již od jeho útlého věku. Jednak mu poskytují „vhodné“ předměty (např. chlapcům autíčka a holčičkám panenky), jednak ho utvrzují nebo zrazují od určitého typu chování a verbálních i neverbálních projevů. Neposlušnost je vnímána u obou pohlaví negativně, avšak zpupnost u chlapců se omlouvá častěji než u dívek, neboť chlapec se musí osamostatnit. Naopak pláč je chápán jako projev ženskosti, protože „chlapi nepláčou“. Taktéž nelze opomenout vliv napodobování – chlapci se snaží napodobit muže a dívky ženy (Ponešický, 2004).

Ponešický (2004) se věnuje i srovnání mužských a ženských vlastností, vyděluje **mužský princip** (animus) a **ženský princip** (anima). Mužský princip vychází z rozumu, logiky a věcnosti. Muži konceptualizují svět na základě protikladů, za předpoklad moci považují vědění a znalost, vyzdvihují logické řešení a objektivitu, při rozhodování potlačují emocionální složku, kladou důraz na argumentaci a činy, důležité jsou pro ně účinky vlastního jednání.

Ženský princip je založen na intuici, emocích a vztazích, proto se ženy hůře vyrovnávají s neshodami, konflikty a kritikou. Při rozhodování kladou ženy důraz na jedince a vztahy, v emočně vypjatých situacích odmítají logiku, jsou přizpůsobivější než muži (pozor na zaměňování přizpůsobování s pasivitou – např. při rozhovorech, ve kterých je dominantní muž, ženy aktivně naslouchají a reagují). Jelikož jsou ženy

vnímavější k pocitům partnera, mají větší tendenci pomáhat ostatním, nebo se dokonce obětovat pro jiné.

Tyto charakterové rysy jsou základem pro odlišné chování mužů a žen (jejich vliv je patrný zejména ve verbální komunikaci, jak o tomto tématu pojednává Tannenová) a rozdíly v jejich **hierarchii hodnot**. Muži se obávají selhání a prohry, neboť je pro ně důležité udržet si své postavení. Ženy mají naopak strach z narušení vztahu, separace či nedostatku lásky. Rodově se liší i motivace pro potlačení agresivity – muži se obávají jejího destruktivního dopadu, ženy se snaží ve vztahu zachovat harmonii. To je také důvod, proč ženy často projevují nelibost či nesouhlas nepřímo, např. s pomocí intrik nebo pomlouvání (DeVito, 2008; Poněšický, 2004). My si dále v této práci budeme všimát toho, zda a jak se tyto tendence projevují v neverbální komunikaci.

Je třeba poznamenat, že výše uvedené rozdíly mezi muži a ženami jsou pro dané skupiny typické, avšak ne absolutní. To, že se mužská rozhodnutí většinou řídí logickou úvahou, neznamená, že by se muži někdy nemohli rozhodovat na základě svých citů. Podobně ženská přizpůsobivost může být v některých případech potlačena a nahrazena dominancí. Všechny komunikační projevy, ať už verbální, či neverbální, je třeba posuzovat s ohledem na danou komunikační situaci.

2 VERBÁLNÍ KOMUNIKACE

Než se budeme věnovat rozdílům neverbálních projevů mužů a žen, je třeba podat krátké pojednání o jejich verbální komunikaci a poukázat na rozdíly v jejich komunikačních strategiích. Švehlová definuje **komunikační strategie** následujícím způsobem: *Komunikační strategie (komunikační postupy) lze chápat jako společensky obvyklé myšlenkově-komunikační operace – postupy, které určují konkrétní (kompoziční, tematické, architektonické a jazykové) ztvárnění výpovědi a které jsou primárně zaměřené na adresáta. Strategie těsně souvisejí jak s produkcí, tak s interpretací výpovědi/textu.*²

Genderová (rodová) příslušnost se podílí i na komunikačních strategiích, jak o tom píše Tannenová v knize *Ty mi prostě nerozumíš* (1995). Tannenová si všimá nejen rozdílů ve vyjadřování, ale i v interpretaci výpovědi. Dále vysvětluje, jak dochází k neshodám mezi partnery a čím jsou odlišné strategie mužů a žen motivovány.

Při interakci lze rozlišit minimálně dvě linie, ve kterých mezosobní komunikace probíhá. První linie se nazývá **tematická** a zahrnuje to, o čem se mluví. Druhá linie je **interpretační**, obsahuje smysl, který tématu účastníci komunikace přikládají, přičemž produktor a recipient mohou sdělení interpretovat odlišným způsobem. Při jednání muže se ženou to bývá právě odlišná interpretace sdělení, co bývá příčinou neshod. K vyjádření současně probíhajících linií, tematické a interpretační, se užívá různých verbálních i neverbálních prostředků, jichž komunikanti užívají zároveň (Janoušek, 1968; Machová, Švehlová, 1996).

2.1 Verbální komunikace mužů a žen

Při analýze neverbálních prostředků je nutno přihlídnout i k verbálním projevům, neboť komunikace neverbální běžně doprovází komunikaci verbální (neverbální prostředky zcela nahrazují slovní vyjadřování jen v omezeném výčtu situací, zejména tehdy, když se komunikační partneři nemohou vyjadřovat nahlas – v těchto případech se však komunikace omezuje jen na několik symbolů, jimiž se sdělují pouze základní informace). Lze předpokládat, že odlišné verbální strategie mužů a žen budou mít vliv i na jejich užívání neverbálních prostředků, a proto je v této práci nesmíme opomenout.

---

² MACHOVÁ, Svatava a ŠVEHLOVÁ, Milena. *Sémantika a pragmatika jako lingvistické disciplíny*. Vyd. 1. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1996, s. 121.

Východiskem pro chování produktora v komunikaci je jeho záměr se zřetelem k dané komunikační situaci. Tento **komunikační záměr** je přetvářen v **cíl**. Zároveň s tím si produktor vytváří **komunikační plán** (Machová, Švehlová, 1996). Připomeňme, že na vyjádření komunikačního záměru se podílí i faktor pohlaví – jak rodová příslušnost produktora, tak i recipienta.

Při popisu verbální komunikace mužů a žen se vychází z myšlenky, že přístup k postavení jedince ve společnosti je přímo závislý na rodové příslušnosti. Odlišné styly vyjadřování mužů a žen bývají někdy označovány jako **genderlect** (Hoffmannová, 1995; Valdřová, 1997), v češtině se také užívá výrazu **rodořečí** (Tannenová, 1995).

2.1.1 Postavení muže a ženy ve společnosti

Největší vliv na verbální komunikaci mužů a žen mají dva faktory. Jedním je rozdílné vnímání vlastního postavení ve společnosti a druhým jsou odlišná měřítká hodnot, jimž tyto skupiny podřizují svou koncepci světa.

Muž vnímá sám sebe jako **jedince ve společenské hierarchii**, v níž má určité místo. Snaží se udržet si toto postavení, brání ho, nebo se pokouší dostat se na vyšší stupeň. Vztahy mezi muži jsou asymetrické, muž je buď v pozici nadřazeného, nebo podřazeného. Tannenová charakterizuje mužský náhled na uspořádání společnosti následovně: *V tomto světě jsou rozhovory jednáním, při němž se lidé snaží pokud možno získat a udržet si převahu a chránit se před druhými, kteří se pokoušejí snížit je a postrkovat jimi. Život je tedy souboj, zápas o zachování nezávislosti a snaha vyhnout se nezdaru.*³ Tento přístup můžeme pozorovat už u malých dětí. Chlapci si hrají ve skupinkách, jež mají vždy jednoho vůdce, který má rozhodující slovo. Při hrách dávají na odiv svou šikovnost a fyzickou sílu,⁴ často mezi sebou soutěží, aby dokázali, kdo je v dané činnosti nejlepší. Toto soutěžení se projevuje i v dospělosti, kdy muž vyzdvihuje své úspěchy (v oblasti zaměstnání, sportu nebo třeba rybolovu).

Žena se chová ve společnosti jako **osoba jednající v síti vazeb**. Její svět nevychází ze snahy získat lepší postavení, převyšovat ostatní. Důležitý je pro ni souhrn symetrických vztahů, které je třeba udržovat.⁵ Tannenová o ženském pohledu na svět říká: *V tomto světě jsou rozhovory jednáním o to, jak se k sobě přiblížit, a lidé při nich vyhledávají a poskytují*

---

³ TANNENOVÁ, Deborah. *Ty mi prostě nerozumíš: jak spolu mluví ženy a muži*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1995, s. 18.

⁴ Srov. Vlastnosti mužů a žen, s. 10.

⁵ Srov. Vlastnosti mužů a žen, s. 10.

*souhlas a podporu a snaží se dosáhnout obecné shody. Chrání se, aby je druzí neodstrčili. Život je tedy společenství, zápas o zachování důvěrných vztahů a vyhnout se izolaci. Přestože i v tomto světě existují hierarchie, jsou to spíše hierarchie přátelství než moci a zdatnosti.*⁶ Adolescentky mají tendenci vytvářet menší skupinky než zástupci opačného pohlaví stejného věku, nebo dokonce dvojice nejlepších přítelkyň (s představou, že toto přátelství vydrží navěky). Výběr hry vychází z několika návrhů a dohody. Dívky mezi sebou otevřeně nesoupeří (např. ve hře „na maminku a dítě“ chybí prostor pro vytvoření opozice vítěz – poražený) a střídají se v rolích.

Než budou uvedeny důsledky těchto odlišných koncepcí v komunikaci, je třeba znovu zopakovat, že principy výše i níže zmíněné neplatí absolutně. V určitých situacích mohou muži hledat shodu s partnerem, některé ženy zase upřednostňují nezávislost před upevňováním velkého množství vztahů. Jednotlivých verbálních strategií mohou užívat obě pohlaví. Popsány jsou však takové komunikační strategie, k nimž se ženy nebo muži často uchylují a v jejichž projevech se objevují opakovaně.

2.1.2 Verbální projevy vzájemnosti u žen

Ženy často vyjadřují vzájemnost verbálně. Používají 1. osobu plurálu tam, kde by mohly užít 1. osobu singuláru („Uděláme k obědu řízky?“ v situaci, kdy je jasné, že vařit bude ona). Důležité je, že touto **transpozicí osoby** dochází k zeslabení významu první osoby singuláru a zároveň tímto posunem nabývá sdělení familiárního zabarvení.⁷

Ženy také často žádají potvrzující vyjádření od partnera. Tato žádost bývá ztvárněována dvěma způsoby. Ženy ji formulují jako **dovětek** (vsuvky typu vid', že ano; „To byl pěkný film, vid'?“) nebo jako **doplňovací otázku** („Co si o tom myslíš ty?“), i když se v tomto případě otevírá možnost nesouhlasu.

Muži na tyto řečové akty většinou nereagují tak, jak by si ženy představovaly. Ženy očekávají, že jim komunikační partner sdělí více, než na co se ptají přímo. Odpovědi mužů však bývají strohé, protože velká část takto formulovaných promluv žen nevyžaduje informačně obsažnou reakci.

---

⁶ TANNENOVÁ, Deborah. *Ty mi prostě nerozumíš: jak spolu mluví ženy a muži*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1995, s. 18–19.

⁷ Srov. RUSÍNOVÁ, Zdenka. Osoba slovesa (persona). In: GREPL, Miroslav a kol. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. s. 311–315.

2.1.3 Přesahy a přerušení v komunikaci

Přesah je jev, kdy se komunikační partner ujme slova s předstihem. Produktor ještě nedokončil svou repliku, přesto do řeči vstupuje recipient přebírající roli produktora. Tato situace nastává tehdy, když recipient chybně interpretuje např. pauzu nebo pokles hlasu mluvčího. Přesah vzniká i v případě, když se ve stejnou chvíli pokusí ujmout slova více účastníků hovoru. Dva nebo více účastníků komunikace mluví najednou, dokud některý z nich neustoupí a nenechá prostor pro vyjádření svému komunikačnímu partnerovi. **Přerušením** se označuje jev, kdy recipient záměrně skočí produktorovi do řeči, většinou aby ho doplnil nebo opravil. Takové přerušení bývá nahlíženo negativně (Hoffmannová, 1996).

Při rozhovoru se ženy v rolích produktora a recipienta střídají častěji než muži, dokonce jedna druhou vyzývá k reakci. Muži mají sklon podržet si slovo delší dobu, neboť vycházejí z předpokladu, že ten, kdo má k tématu co říci, jednoduše vstoupí do diskuse. Pakliže v komunikaci dochází k přesahům, bývá to právě žena, kdo dá přednost partnerovi. Ženy se za přesahy také častěji omlouvají a vybízejí komunikačního partnera k pokračování (nezávisle na partnerově rodové příslušnosti). Mezi ženami se přerušení hodnotí dokonce pozitivně, pakliže vznikají v důsledku vyjadřování podpory a souhlasu nebo kladení doplňujících otázek. Ženy si skáčou do řeči častěji, v jejich komunikaci jsou přerušeny jedním z kooperačních principů. Lze říci, že pro ženy je takový způsob komunikace naplněním jedné z Leechových maxim zdvořilostního principu, a to maximy shody, vzájemné sympatie a účasti. Naproti tomu muži vnímají skákání do řeči jako útočný akt, soupeření o převzetí slova. Tato přerušení totiž mívají charakter komentářů, oprav nebo nesouhlasných vyjádření (Tannenová, 1995; Hoffmannová, 1996).

2.1.4 Komunikační funkce výpovědi

Muži a ženy volí odlišné formulace žádostí a rozkazů. Muži se vyjadřují přímo, ženy realizují řečové akty raději nepřímo (DeVito, 2008; Tannenová, 1995). Muži na základě komunikační situace používají **rozkazovací způsob** nebo **kladnou otázku** („Podej mi šroubovák!“ nebo „Podáš mi šroubovák?“). Ženy častěji používají **zápornou otázku**, **kondicionál**, **deagentivní konstrukce** a **modální sloveso moci**, protože nemají ve zvyku rozkazovat, nenutí, naopak těmito formulacemi vyjadřují možnost („Nepůjdeme do kina?“ nebo „Podal bys mi talíř?“ nebo „Bylo by třeba umýt nádoby.“ nebo „Mohl bys mi přinést

mléko?“).⁸ Tímto způsobem se snaží udržet symetrii ve vztahu, nevyvyšovat se nad partnera. Muž však může mít pocit, že s ním chce žena manipulovat, a proto se nevyjadřuje přímo. Zároveň však muži neradi přijímají přímé rozkazy od žen, neboť je vnímají jako ohrožení své nezávislosti a postavení. Ohrožení mužské svobody v jednání reflektuje frazém „Běda mužům, kterým žena vládne!“ nebo „muž pod pantoflem“. „Žena pod pantoflem“ neexistuje, neboť ženino podvolování není chápáno negativně. Ženy často doprovázejí své výzvy vysvětlením, především s **důrazem na společné dobro** („Neumyjeme nádobí dnes večer, abychom mohli vyrazit už brzy ráno?“). Také pro ně není takový problém rozkazy přijímat.

2.1.5 Nepřímá konfrontace u žen

Ženy se vyhýbají **přímé konfrontaci**, proto je mezi nimi rozšířeno „pomlouvání“ více než u mužů, jejichž silnější sklony k agresivitě vedou k **ostřejším verbálním potyčkám** (užívají vulgarismů a urážek, jejich hlas nabývá na intenzitě), popřípadě až k násilí (Poněšický, 2004; Tannenová 1995). Muži také častěji vystupují s menšinovými názory, nepotřebují tolik opory jako ženy (DeVito, 2008). Ženy se vyhýbají konfliktům, a tedy i kritice. Musejí-li pronést nějakou zraňující poznámku, uvozují ji rámcovými větami („Měla bys vědět, že...“), formulují ji jako mínění někoho jiného („Třeba si o Tobě Pavla myslí, že jsi namyšlená.“) nebo jako radu. Ve vyhrocených situacích jsou to právě ženy, kdo se přizpůsobí, aby udržely harmonický vztah. Stejně se chovají i tehdy, pokud již ke konfliktu došlo. (...) *zatímco se muži při střetu názorů soustředí na věcnou stránku problému, vidí ženy v popředí rozdílnost ve vztahu k problematické skutečnosti, resp. to, že je problém podmíněn vzájemným vztahem.*⁹

2.1.6 Délka a četnost promluv

Ve společnosti je obecně rozšířená představa, že ženy mluví častěji a déle než muži. Ve skutečnosti se četnost a délka promluv mužů a žen odvíjí od komunikační situace. Studie (Hoffmannová, 1995; Tannenová, 1995) prokázaly, že muži promlouvají více ve společnosti (např. na schůzích) a ženy v domácím prostředí. Důvodem je opět sklon žen

---

⁸ Srov. HIRSCHOVÁ, Milada. Vyslovování názoru (hodnocení), dále direktivy v nejširším slova smyslu. In: HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*. Vyd. 1. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006, s. 179–182.

⁹ PONĚŠICKÝ, Jan. *Fenomén ženství a mužství: psychologie ženy a muže, rozdíly a vztahy*. Vyd. 2. Praha: Triton, 2004, s. 48.

utvářet kolem sebe síť vazeb a snaha mužů upevnit své postavení. Doma jsou muži méně hovorní, jelikož nemusí bojovat za své místo v hierarchickém uspořádání společnosti. Mužská řeč má tedy charakter **sdělovací** a ženská řeč má charakter **sbližovací** (Tannenová, 1995).

2.1.7 Informativní a vztahový princip

Neliší se jen způsoby, jakými obě skupiny mluví, ale i témata, která si k hovoru vybírají. Muži mluví převážně o tom, co považují za důležité, protože jejich cílem je informovat a být informován. Mužská komunikace se tedy odvíjí od **informativního principu**. Ženy reprodukují i své letmé myšlenky a pocity, neboť mlčení považují za příznak nedostatečné intimity. V jejich komunikaci převažuje **princip vztahový**, protože sociální interakce je pro ně způsobem, jak vytvářet a udržovat vztahy. Při rozhovoru ženy argumentují osobní zkušeností, což muži vnímají jako odbíhání od tématu, neboť soudy mužů vycházejí převážně z faktů a logiky. Snad i proto si muži promítají do žen spíše emocionalitu než logický rozum a sami sebe vidí jako tvory racionální (Poněšický, 2004). Doklad tohoto přístupu mužů k ženám najdeme i ve frazeologii: „Dlouhé vlasy – krátký rozum.“

Ve společnosti je rozšířeno klišé, že se muži neradi ptají na cestu. Obecně se dá říci, že muži mají problémy s žádostí o informace a přijímáním pomoci. Tato prosba je staví do role méně znalého, a tedy podřízeného (vzniká vztah typu učitel – žák nebo rodič – dítě). V dospělém věku jsou pro muže vědomosti nejsilnější zbraní v komunikaci, odtud pochází záliba ve čtení novin, sledování zpráv a faktech obecně.

Naproti tomu ženám nejde jen o sdělování informací, verbální komunikace je pro ně formou sbližování, a proto jsou také ochotnější brát na sebe roli recipienta. Ženy kladou všechna témata na stejnou úroveň, jak závažná, tak nedůležitá. Díky tomu nabývají muži pocitu, že ženy dokáží hodiny „tlachat“ o ničem. Neuvědomují si, že je k tomu vedou jiné cíle – nikoliv informovat, nýbrž udržet kontakt a upevnit vztahy. Podobně fungují i „drby“, jejichž sdílením se jednak vyjadřuje důvěra, jednak přátelský vztah (pouhým známým ženy informace tohoto typu většinou nesdělují). Muži se k drbům staví negativně, neboť jejich předmětem často bývá kritika nepřítomné osoby, která se nemůže bránit, což snižuje její postavení (Tannenová, 1995).

Pakliže je třeba recipientovi něco vysvětlit, podat o něčem krátkou přednášku, ženy se okamžitě sníží na úroveň posluchače a svá slova volí tak, aby pokud možno všemu

porozuměl. Někteří muži se zachovávají diametrálně odlišně. Výklad nepřizpůsobí recipientovi, nýbrž využijí příležitosti k demonstraci vlastních znalostí, např. zbytečným užíváním termínů (Tannenová, 1995).

2.1.8 Odlišnosti při sdělování problémů

Když si ženy na něco stěžují, od komunikačního partnera **očekávají pochopení**. Muži ale mají tendenci **hledat řešení**.¹⁰ Proto mívají ženy pocit, že jim jejich muž nerozumí, ale přítelkyně ano. Ženy si aktivně naslouchají, produktorovu promluvu prokládají potvrzujícími částicemi (ano, samozřejmě, aha...), přidávají podobné zážitky z vlastní zkušenosti, ptají se na podrobnosti. Muži projevují pochopení a soucit v mnohem menší míře. Navíc jejich nabídka řešení s sebou nese skryté sdělení o nerovnosti mezi partnery, protože ten, který zná řešení problému, je v onom okamžiku postavený výše. To je také důvod, proč muži raději řeší své problémy sami, nechtějí podřízovat. Mlčení však může mít i jinou motivaci, a to uchránit partnerku před zbytečnými starostmi. Účinek je ale jiný – partnerky mají pocit, že k nim muži nechovají dostatečnou důvěru, a proto se jim se svými starostmi nesvěřují. Ženy si mlčení vykládají jako nedostatek intimity. Pakliže spolu muži komunikují o něčem, co (domněle) nemá řešení, dochází k nivelizaci hierarchie, komunikační partneři se dostávají na stejnou úroveň (Tannenová, 1995).

2.1.9 Hrdinové příběhů

Pakliže dojde na vyprávění historek, strhávají muži pozornost na sebe, oni jsou hrdiny příběhů, protože na nich mohou prezentovat své úspěchy a vylíčit se jako vítězové. Ženy vyprávějí raději o někom jiném, pokud mluví o sobě, pak poukazují na svou nedokonalost (ženy, které se veřejně vychloubají, jsou považovány za nezdvořilé), vzpomínají, kdo jim kdy poradil nebo pomohl. Jejich vyprávění je také podstatně **detailnější**, neboť tak projevují opravdový zájem o téma a rozhovor. (Hoffmannová, 1995; Tannenová 1995). Některé detaily však mohou muži považovat za nadbytečné, což se odráží v přirovnání „být zvědavý jako ženská“.

---

¹⁰ Srov. Vlastnosti mužů a žen, s. 10.

3 NEVERBÁLNÍ KOMUNIKACE

3.1 Funkce neverbální komunikace

Autoři publikací zabývajících se problematikou neverbální komunikace nemají na vymezení funkcí mimoslovních prostředků jednotný názor. Některá pojetí se překrývají, v některých jsou uváděny další funkce, v jiných naopak některé funkce chybí.

Nejobsáhlejší výčet funkcí, které může neverbální sdělení mít, podává teorie nazvaná **komplexní pojetí nonverbální komunikace** (Křivohlavý, 1988). Křivohlavý jich vymezuje celkem pět.

1. **Informační funkce.** Vychází z předávání zpráv jinou než verbální cestou. Lze ji dále dělit na **komunikativní**, jež má intenci (např. pohled na hodinky za účelem zjistit, kolik je hodin), a **indikativní**, které naopak záměr chybí (např. rozhlížení se po okolí).
2. **Řídící funkce.** Zahrnuje ty neverbální signály, které jsou plně zautomatizované a jejichž primárním úkolem je řídit průběh komunikace. Patří sem kupříkladu signály pro předání slova – klesající intonace, pokynutí ruky a další.
3. **Sjednocovací funkce.** Pod ni spadají neverbální projevy modifikující míru intimity. Velký vliv na ně má afektivní složka, neverbální chování se mění na škále mezi cizostí a důvěrným vztahem mezi komunikanty. Její projevy bývají většinou nevědomé a spontánní (např. podvědomé udržování určité vzdálenosti mezi komunikačními partnery¹¹), ale někdy jsou upraveny pravidly konvenčními nebo i jinými (extrémním případem může být soudní zákaz přiblížení se k osobě na určitou vzdálenost).
4. **Mocenská funkce.** Zahrnuje přesvědčování, udělování rozkazů nebo snahu ovlivnit druhé. Vyskytuje se při komunikaci, ve které je jeden z partnerů v roli nadřazeného a druhý podřízeného (vztahy učitel – žák, zaměstnavatel – zaměstnanec, policista – vyslýchaný apod.).
5. **Předmětná funkce.** Její mimoslovní prostředky jsou pevně vázány na normy, které často porušují přirozenou neverbální komunikaci. Lidem některých profesí tedy dovolíme takové dotyky a přiblížení, jež jsou při jednání s cizími lidmi jinak nepřijatelné. Jako příklad lze uvést zdravotní vyšetření, při němž je lékaři povoleno dotýkat se i intimních částí pacientova těla.

---

¹¹ Viz Proxemika, s. 34.

Jinak na problematiku funkcí neverbálních prostředků nahlíží autor prakticky orientované knihy *Základy mezilidské komunikace* (2008), DeVito. V **DeVitově pojetí** se vyděluje také pět funkcí (autor k nim však nepodává širší výklad):

1. utváření a řízení dojmů
2. utváření a vymezení vztahů
3. řízení konverzace a sociálních interakcí
4. ovlivňování a klamání
5. vyjadřování emocí

K funkcím uvedeným v Křivohlavého koncepci přidává DeVito dojem z partnera, který při vzájemné interakci účastníci komunikace získávají, rozšiřuje funkci persuasivní o možnost klamat a oklamat a ve svém výčtu nevynechává ani vyjadřování emocí. Na druhou stranu zcela opomíjí předávání informací a funkci předmětnou. Shoda nastává ve vydělení funkce řídicí, funkce sjednocovací nachází svůj ekvivalent v utváření a vymezení vztahů.

3.2 Vztah verbální a neverbální komunikace

Jiný přístup staví své pojetí funkcí pouze na tom, jak se prostředky neverbální vztahují k mluvenému slovu. V **Lotkově koncepci** uvedené v publikaci *Kapitoly ze současné rétoriky* (1997) se rozlišují pouze tři funkce. Mimoslovní signály mohou verbální informaci:

1. podporovat a zesilovat,
2. doplňovat nebo suplovat,
3. přinášet odlišné informace.

Stejným způsobem nahlíží na interakci mezi verbální a neverbální komunikací i DeVito (2008).

Jak se ukazuje, neverbální prostředky jsou důležitou složkou mluvené interpersonální komunikace. Podílejí se nejen na řízení průběhu sociální interakce či na předávání a interpretaci obsahu sdělení, ale mají velký vliv i na utváření názoru na komunikačního partnera a na vytváření a udržování vzájemných vztahů.

3.3 Klasifikace neverbálních prostředků I

Komunikace se dá rozdělit do čtyř skupin podle toho, jakých prostředků se při ní užívá. Základními pilíři jsou dvojice **verbální – neverbální** a **vokální – nevokální**. Rozlišujeme tedy komunikaci (Tubbs, Moss, 1991):

1. verbálně vokální (mluvené slovo),
2. verbálně nevokální (psané slovo),
3. neverbálně vokální (zvuky, nikoliv slova),
4. neverbálně nevokální (chování a gesta).

Do studia neverbální komunikace se většinou řadí i prostředky neverbálně vokální, tedy paralingvální. Tyto signály stojí na hranici mezi verbální a neverbální komunikací. Pro naši práci jsou však stěžejní prvky z oblasti neverbálně nevokální, a proto budou paralingvální prostředky pouze krátce představeny a při studiu ženské a mužské komunikace na ně nebude brán zřetel.

3.3.1 Neverbálně vokální prostředky

Neverbálně vokální prostředky jsou v pojetí Švehlové a Machové (2001) označovány jako suprasegmentální nebo prozodické. Řadí se mezi ně hlasové kvality, což jsou prvky systémové, například výška hlasu, artikulace, intonace, intenzita, rytmus, hlasitost, hezitační zvuky apod. Druhou oblastí jsou zvuky bez jazykové struktury jako smích, pláč nebo vrčení. Neverbálně vokální prostředky organizují řeč zvukově, nesou také některé informace o obsahu a smyslu zprávy, o názorech mluvčího, jeho záměrech, ale i o jeho psychice.

Význam toho, co je řečeno slovy, se může lišit od toho, co mluvčí doopravdy myslí. Vokální podněty jsou tedy důležité pro ztvárnění ironie nebo sarkasmu. Není podstatné jen to, co říkáme, ale i jak to říkáme. Ze suprasegmentálních signálů mohou komunikanti vyčíst také sympatie či antipatie komunikačního partnera ke své osobě.

3.3.2 Neverbálně nevokální prostředky

Neverbálně nevokální prostředky mají odlišný znakový systém než přirozený jazyk. Vyděluje se několik skupin těchto prostředků: haptika, kinezika, gestika, mimika, pohledy, posturologie a proxemika. Někdy se k nim přiřazuje ještě olfaktorika (zabývající se pachy),

chronemika (zabývající se chápáním času), studium odívání apod. V této práci bude věnován prostor těm oblastem, o kterých pojednává většina publikací o mimoslovní komunikaci, tedy prvním sedmi. Tyto skupiny prostředků budou představeny v abecedním pořadí (vyjma gestiky, již se věnujeme po kinezice, neboť někdy bývá pokládána za její součást).

3.3.2.1 Haptika

Výraz haptika je odvozen z řeckého *haptein*, které znamená dotýkat se. Tato disciplína se zabývá **dotyky**, jinak řečeno taktilním kontaktem, při kterém dochází ke stimulaci kožních receptorů. Ty reagují na tlak, teplo, chlad, bolest a chvění (Křivohlavý, 1988; Lotko, 1997).

Kauffman, jehož pojetí je představeno v publikaci *Jak si navzájem lépe porozumíme* (1988), označuje jeden dotyk jako **tak**, jenž odpovídá jednomu **kinu**. Sled dotyků se nazývá **kinemorf**, jedná se například o proces loučení, kdy si dva lidé podají ruku a ještě se políbí na tvář. Od taku se odvozuje název disciplíny, tedy takesika. Výrazy haptika a takesika jsou synonymní.

Nejčastěji se dotýkáme těch partií partnerova těla, které bývají na veřejnosti odhalené – dlaní, zápěstí, rukou a paží, někdy i hlavy. S narůstající intimitou přibývá míst, kterých se smí partner dotknout – obličej, partie kolem uší a oblast za krkem. Stejná úměrnost platí i s přibývajícím soukromím. Dotyky, jakými si milenci vyjadřují vzájemné sympatie ve společnosti, jsou značně odlišné od toho, jak se dotýkají, když jsou sami (Vávra, 1990).

Zřídka je povolen dotyk mezi cizími osobami. Opomeneme-li dotýkání, které vyžaduje zdvořilost, jsou dotyky dovolené tehdy, je-li při snaze o navázání kontaktu zabráněno očnímu kontaktu. Takovéto upozorňovací dotyky jsou velmi krátké, navíc jsou provázeny oslovením dotýkané osoby.

Haptika se nezaměřuje jen na místa, kterých se účastníci komunikace dotýkají, důležitá je též informace, zda se dotýkají přímo kůže nebo přes oblečení. Také je třeba věnovat pozornost způsobům, jakým se komunikační partneři dotýkají, **typům dotyků**. Pohlázení po hlavě, po ruce, po tváři, stisk ruky, poplácání po zádech, poplácání po tváři nebo udeření do obličeje nesou rozdílné významy.

K haptickým prostředkům patří projevy značně intimního rázu i dotyky formální. Kromě sympatií se jimi vyjadřuje i antipatie (extrémním případem může být pěstní boj mezi dospělými jedinci). Taktilní kontakt je značně polysémní, význam jednoho dotyku se

může měnit s ohledem na kontext, komunikační situaci, vztah mezi partnery nebo normy daného společenství. Se zřetelem k těmto okolnostem může mít podání ruky hned několik významů – zdvořilé přivítání nebo rozloučení, gratulaci, uzavření dohody, omluvu či přijetí omluvy.

Právě zdvořilé projevy sympatie nebo spolupráce pomocí dotyků bývají často vázané na konvenci, liší se v různých etnických skupinách (členové národů západní Evropy si při setkání podávají ruce, Laponci se zdraví vzájemným třením nosů), mají rituální charakter. Od dotyků **rituálních** je třeba odlišit dotyky **funkční**, například když muž pomáhá babičce vystoupit z auta tím, že jí podá ruku (DeVito, 2008).

Dotyky mohou být přátelské (pohlazení) či nepřátelské (facka). Avšak ne všechny tyto projevy nesou známky autenticity a upřímnosti. Stačí jen pomyslet na událost, jež byla základem pro frazém „Jidášův polibek“.

Ti, kdo se věnují studiu haptiky, se často soustředí zvláště na podání a stisk ruky. Díky čidlům v kůži z něj můžeme vyčíst momentální psychický stav. Zpocené, studené dlaně naznačují nervozitu. Délka a síla stisku zase svědčí o dominanci, slabý až chabý stisk vzbuzuje dojem plachosti. Příliš krátký stisk vypovídá o nedostatku zájmu (Lewis, 1998; Pease, 2001).

Důležitost dotyků v komunikaci lze demonstrovat i na slovních obratech, kdy se prostředek neverbální změnil ve verbální („klaním se“, „ruku líbám“).

3.3.2.1.1 Haptika mužů a žen

Také četnost dotyků se u mužů a žen liší, což souvisí s vnímáním vstupu komunikačního partnera do osobní, nebo dokonce intimní zóny. Ženy i muži se v mnohem větší míře dotýkají žen než mužů, nejméně dotyků se zaznamenává mezi muži. S přibývajícím věkem však ubývá dotyků ve všech skupinách (DeVito, 2008; Křivohlavý, 1988; Mehrabian, 1972). Ženy k častým dotykům může vést snaha o sblížení (nejen milostného, ale i na úrovni přátelství) či projevení spoluúčasti.

Pokud jsou komunikanti stejného pohlaví, pak mají ženské dotyky delší trvání než ty mužské. Není neobvyklá situace, kdy žena stiskne ruku druhé ženě, aby jí tak dodala odvahy pokračovat ve vyprávění nebo vyjádřila pochopení. Zvláště u dívek se také objevuje objetí při uvítání a loučení. Dotyky, jimiž muži vyjadřují pochopení nebo povzbuzení, jsou mnohem kratší. V jejich komunikaci se objevuje poplácání po zádech nebo mírná rána do zad. Chlapci mívají své speciální pozdravy, ale i ty jsou

tvořeny spíše letnými dotyky – jedná se o různé kombinace dotyků pěstí nebo přátelského plácnutí dlaněmi.

3.3.2.2 Kinezika

Kinezika, kineziologie či kinetika. Název oblasti neverbálních signálů, která se zaměřuje na **dynamické pohyby těla a jeho částí**, je odvozen z řeckého výrazu *kinein*, česky pohybovat se. Základním prvkům se říká **kiny**, z nich se vytvářejí **kinémy** (Křivohlavý, 1988). V pojetí Birdwhistellově (jak je představeno v knize Mluvíme beze slov z roku 1990) jsou však základní jednotkou kinémy (při mrknutí je jeden kiném pokles víčka horního a další kiném je pozvednutí víčka dolního). V dalším členění se Birdwhistell shoduje s Křivohlavým. Vyšší jednotkou jsou **kinemorfy** (vysouvání prstových článků vedoucí ke vzniku gesta nataženého ukazováčku). Nejvýše stojí **kinemorfická konstrukce** (jedná se o celé pohybové bloky, pozornost je věnována celému tělu; zahrnuje např. záklon hlavy + uspořádání nohou + pohyb paže).

Pohyby nevnímáme jednotlivě, pohybová činnost je jejich souhrou. Lidé s vysokou mírou synchronizace pohybů bývají označováni jako šarmantní a elegantní.

Jiná možnost, jak strukturovat pohyby, je rozdělení na **bodové činnosti** (trvají jen několik sekund, patří k nim kývnutí hlavou či podání ruky), **pohybové pozice** (jedná se o komplex pohybů o délce 5–20 minut) a **pohybové prezentace** (pohybová aktivita trvající až několik hodin, např. od příchodu do společnosti přes jednání v ní až po odchod) (Křivohlavý, 1988).

Pohybové dispozice jsou uloženy v genetickém kódu. Pohyby mluvčího jsou živější, pakliže komunikuje ve svém rodném jazyce. Množství a rozsah pohybů se liší podle příslušnosti k určitému etniku. Italové jsou pověstní svou vášnivou gestikulací, naopak s Angličany je spojována pohybová umírněnost.

V pohybech se odráží momentální psychický stav mluvčího. Když se cítí dobře, jeho pohyby jsou plynulé a sladěné s verbálním sdělením. Oproti tomu rozrušení či napětí se projevují přehnanými, příliš živými pohyby, nebo naopak zeslabenou gestikulací.

Pohyby také odpovídají rytmu komunikace. Tento rytmus se může měnit se změnou tématu. A nejen to. *To, co se říká, se odráží v koordinované činnosti lidí, kteří spolu*

*hovoří. Vyslovování jednotlivých slabik i větších slovních celků je přitom synchronizováno s pohyby nejen hovořící osoby, ale i s pohyby naslouchající osoby.*¹²

Z kineziky se vyděluje několik subdisciplín. Chirologie (chironomie) zkoumá pouze pohyby rukou. Ještě úžeji se vymezuje **gestika**. Ve většině publikací je však uváděna na stejné úrovni jako haptika, mimika, kinezika apod., a proto je jí věnována zvláštní kapitola.

3.3.2.3 Gestika

V centru jejího zájmu jsou zejména pohyby rukou, jež doplňují nebo nahrazují verbální projev. Základním pojmem této oblasti neverbálních prostředků je **gesto**.

Gesta bývají prováděna většinou rukama, ale mohou se realizovat i jinými částmi těla. Většinou se definují jako posunky zautomatizované a zároveň uvědomělé, jejich užívání je podřízeno konvenci, vážou se tedy na určité kulturní společenství (kupříkladu kolečko vytvořené z palce a ukazováčku znamená v USA O.K., v Brazílii je však znakem opovržení) (Tubbs, Moss, 1991). Naopak Křivohlavý (1988) uvádí, že gesta mohou být vědomá i podvědomá. Tato myšlenka se objevuje i v pojetí Machové a Švehlové (2001).

Míra, živost i rozsah gestikulace závisí nejen na příslušnosti k určitému etniku, ovlivňuje ji i osobnost mluvčího, jeho temperament a intelekt. *Ve třicátých letech M. Weingart dospěl k závěru, že s vyšším vzděláním a s vyvinutější sebevládou gestikulace ubývá, protože posunková řeč má charakter velmi emocionální.*¹³

Gesta byla užívána pro sociální interakci mnohem dříve než samotný jazyk. Slovní projevy buď doprovázejí, nebo nahrazují. Mohou zdůrazňovat vyřčené, přidávat na názornosti řečenému (například věta „Přidáš špetku soli“ může být doplněna mnutím prstů napodobujícím solení), ale zároveň mohou stát i v protikladu k verbální informaci. Jindy se v nich zrcadlí emocionální stav mluvčího. Někdy gesta zcela substituují verbální informaci. Jako příklad mohou sloužit výhrůžky a urážky, kdy si mluvčí ťuká na čelo, opisuje prstem kolečko po straně hlavy nebo vztyčí prostředníček. O významu těchto gest snad není nutné pojednávat.

---

¹² KŘIVOHLAVÝ, Jaro. Jak si navzájem lépe porozumíme: kapitoly z psychologie sociální komunikace. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1988, s. 70.

¹³ ŠLÉDROVÁ, Jasňa. Šermíři versus voskové figuríny aneb O podílu neverbálních prostředků na pozitivní průběh komunikace. *Čeština doma i ve světě*. 1996, roč. 5, č. 1, s. 56.

Klasifikace gest není jednotná. Ve sborníku *Psycholinguistic: Scientific and technological challenges* (2010) se dočítáme o **Kendonově pojetí**, podle kterého se vydělují 4 typy gest, jež mohou a nemusí být uvědomělá:

1. spontánní pohyby rukou a paží (rázovité, nevědomé)
2. pantomima (gesta předvádějící činnost)
3. symboly (pohyby odkazující k něčemu, význam je dán konvenčně)
4. znakový jazyk (jazykový systém neslyšících)

Toto rozdělení není dokonalé. Neverbální komunikace neslyšících je tématem sama o sobě, liší se od mimoslovní komunikace slyšících. Navíc lze znakový jazyk považovat za jistou paralelu k přirozenému jazyku, v jiných koncepcích proto není zmiňován.

Odlišným způsobem pohlízejí na klasifikaci gest Machová a Švehlová (2001). V jejich pojetí jsou gesta pouze záměrná a vázaná na kulturní prostředí. Na základě jejich vztahu k verbálním promluvám je dělí do dvou velkých skupin, přičemž druhá skupina obsahuje další, podrobnější dělení.

1. **Gesta synsémantická** – doplňují význam vyřčeného, bývají bezděčná, užívá se jich třeba v hlučném prostředí či při vysvětlování.
2. **Gesta autosémantická** – mají vlastní význam, nahrazují mluvené slovo.
  - a. Deiktická gesta jsou neverbálním ekvivalentem deiktickým pronoménům a adverbium.
  - b. Ikonická gesta ilustrují činnost nebo věc, jsou pantomimická.
  - c. Symbolická gesta jsou vázána konvenčně, jejich význam udává kulturní společenství, popřípadě jinak vymezená skupina, mají své místo v etiketě (spadá sem například salutování jako pozdrav vojáků).
  - d. Kontaktní gesta se podílí na vyjadřování zdvořilosti (gratulace, přivítání, soustrast...).

Někdy se gesta rozdělují na adaptéry, ilustrátory, regulátory a symboly. Do těchto kategorií se řadí i ty neverbální prostředky, které překračují vymezení gest, a proto je tomuto tématu věnována zvláštní kapitola.

3.3.2.3.1 Kinezika a gestika mužů a žen

Při setkání muže a ženy bývá muž tím, kdo má výraznější neverbální komunikaci. Obě pohlaví projevují touhu po sblížení stejným způsobem, a to za pomoci upravování svého zevnějšku. Utažení kravaty, prohrábnutí vlasů nebo uhlazení sukňe jsou jen některé

z mnoha způsobů, jak muži i ženy podvědomě vyjadřují svůj zájem o komunikačního partnera. Ženy se však upravují delší dobu. V sociální psychologii se tento jev označuje jako **(rádoby) dvoření** (Křivohlavý, 1988).

Každý kontakt však nevede k intimnějšímu vztahu. Vávra (1990) poukazuje na gesto, kterým ženy dávají mužům najevo, že nestojí o navázání intimnějšího vztahu. Jedná se o letmé pozvednutí ruky před hrud', eventuálně dotyk hrudi těsně před podáním ruky na pozdrav. Tímto způsobem žena naznačuje, že stisk rukou má pouze naplnit zdvořilostní normu, a nic víc. Předpokládáme, že se ženy tímto pohybem podvědomě chrání před možným sexuálně motivovaným výpadem muže.¹⁴

V případě, že je žena ochotna navázat s mužem bližší vztah, používá k tomu submisivní gesto. Pozvedne ruku k hlavě a dlaň vytočí směrem k muži, často si zároveň schová vlasy za ucho. Tak odkrývá zranitelná místa – krk a zápěstí (Vávra, 1990).¹⁵

Typicky mužským gestem je také zvedání obou rukou do výše na znamení vítězství. Nejčastěji se tento pohyb objevuje u sportovců (někdy i u sportovkyň), používají ho ale i fanoušci. Vávra (1990) tento způsob, jakým muži vytvářejí dojem velikosti, nazývá **plusovou glazurou**. Stejnou motivaci má i koketní zvedání očí žen k mužům, kterým ženy sdělují, že považují muže za velkého.

3.3.2.4 Mimika

Mimika se v první řadě zabývá **projevy emocí a psychických stavů** člověka, které se odráží v jeho obličejí. Emoce mohou být přirozené, autentické, projevující se mimoděk, ale i „nepravé“, předstírané, jejichž projevy vytváří jedinec záměrně. Do této kategorie spadají i kulturně vázaná gesta, jako je zdvořilostní úsměv (Křivohlavý, 1988). Avšak ne všechny výrazy musí mít nějaký komunikační význam (např. kýchnutí). Neuvědomělé mimické prostředky bývají typickými adaptéry,¹⁶ tedy neverbálními prostředky, pomocí kterých se komunikant vyrovnává s danou komunikační situací. Obecně platí, že kontrolovat mimické projevy je těžší než ovládat ostatní neverbální projevy (např. třes rukou, značící nervozitu, si komunikant uvědomí spíše než skousnutí rtu).

Z hlediska neverbální komunikace lze **emoce** dělit na **primární** a **sekundární**. Primárních vyděluje Křivohlavý (1988) celkem sedm, přičemž je vždy uvádí ve dvojicích: štěstí – smutek, neočekávané překvapení – splněné očekávání, strach – jistota, radost –

¹⁴ Viz Vlastnosti mužů a žen, s. 10.

¹⁵ Srov. Ukazování zápěstí, s. 39.

¹⁶ Viz Klasifikace neverbálních prostředků II, s. 36.

smutek, klid – rozčilení, spokojenost – nespokojenost, zájem – nezájem. Jejich projevy jsou vrozené a univerzální (Tubbs, Moss, 1991). Tato vrozenost se dokazuje např. úsměvem, který se objevuje i na tváři od narození slepých osob (Pease, 2001). Sekundární projevy emocí jsou složené z primárních, mohou tedy vyjadřovat i rozporuplné pocity. Proto někdy komunikant vnímá úsměv svého komunikačního partnera jako neupřímný. Díky sekundárním mimickým výrazům se může v obličeji projevit i více emocí najednou, překvapení a štěstí zároveň, nebo naopak i překvapení doprovázené smutkem. Sekundární projevy lze ovládat snáze než primární, jsou také ovlivněny normami společnosti. Na škále různých neverbálních signálů jsou právě mimické signály nejčastěji předstírané.

Odhaduje se, že obličejové svaly umožňují člověku vytvořit až 1000 různých výrazů. Jeden výraz však nemusí mít jeden význam. Existuje **mimický paralelismus** (jednu emoci lze vyjádřit více výrazy) a **mimická homologie** (jeden výraz odpovídá více pocitům) (Vávra, 1990). Obličejové svaly jsou hbité, změna výrazu tváře trvá 1/8–1/5 vteřiny.

Různé emoce se projevují v různých částech obličeje. Na jejich základě Vávra (1990) mluví o možnosti popisu výrazů pomocí obličejových formulí. Křivohlavý (1988) je v popisu přesnější. Obličej rozděluje do tří **mimických zón**: obočí s čelem, oči a ústa. Určité emoce se projevují zvláště v některých zónách (např. smutek a strach jsou nejvíce viditelné v oblasti očí). Opodstatnění rozdělení obličeje do tří zón se odráží i v zobrazování „smajlíků“ (jsou tvořeny kruhem představujícím tvář; do něj se zakreslují jen oči a ústa, popřípadě obočí), které se v současnosti těší velké oblibě v psané komunikaci na internetových fórech a chatech. Jejich užívání je také dokladem, že neverbální sdělování, resp. mimika, je vnímáno jako důležitá součást komunikace (např. usměvavý smajlík za větou může naznačovat, že produktor nemyslí tvrzení vážně, že se jedná o vtip apod.).

Výzkum Radka Trnky (2006) prokázal, že nejlépe rozpoznatelné emoce jsou překvapení, radost, strach, znechucení a vztek (tyto projevy emocí rozpoznalo více než 50 % dotázaných). Občas docházelo k zaměňování výrazů, ale tyto výrazy spolu nějakým způsobem souvisely (např. vztek a zuřivost, přičemž zuřivost můžeme chápat jako určitou intenzitu vzteku).

Zajímavý poznatek o mimice v komunikaci přináší Machová a Švehlová (2001). Ty zmiňují, že při vnímání výrazu komunikačního partnera dochází k fyziologické empatii, kdy partner nevědomě napodobuje mimiku druhého. Následkem toho je, že komunikanti cítí podobné emoce. Tento jev má blízko k **zrcadlení** (tj. napodobování neverbální,

popř. i verbální komunikace partnera při společném rozhovoru). Této problematice se věnuje Lenka Hlobilová ve své diplomové práci *Metoda zrcadlení z hlediska psychoterapeutické praxe* (2010), důraz však klade na záměrné zrcadlení v mluvené komunikaci, kterého využívají psychoterapeuti při rozhovorech se svými pacienty.

3.3.2.4.1 Mimika mužů a žen

Co se týče rozdílů v mimických projevech mužů a žen, velmi důležitým faktorem je vliv kulturního prostředí. To stanovuje pravidla, kdy, jakým způsobem a jak dlouho je vhodné projevovat své emoce (Křivohlavý, 1988). Při ztrátě milované osoby je mužům tolerováno plakat a projevovat zármutek kratší dobu než ženám, u kterých se očekávají intenzivnější projevy těchto emocí. Naopak projevy vzteku jsou větší měrou tolerovány u mužů než u žen.

Výzkumy prokázaly, že emoce zobrazující se v obličeji žen jsou lépe čitelné než v obličeji mužů. V ženském obličeji se nejlépe identifikují projevy rozčilení, překvapení a strachu. U mužů lze nejnázat rozpoznat rozčilení, bolest a smutek (Křivohlavý, 1988). Taktéž bylo dokázáno, že v rozpoznávání mimických výrazů jsou úspěšnější ženy, jejichž úspěšnost dosahovala 68 %, muži správně přiřadili emoce a vnitřní stavy k mimickým výrazům v 63 % případů (Trnka, 2006). Obecně platí, že ženy vynikají nad muži v interpretaci všech neverbálních prostředků (DeVito, 2008; Tubbs, Moss, 1991; Pease, 2001).

3.3.2.5 Pohledy

Pro průběh komunikace je důležitý **oční kontakt**, neboť se v něm odráží zájem komunikantů (ať už zájem o téma rozhovoru, nebo komunikačního partnera). Při jeho zkoumání je nutné sledovat velké množství faktorů: zaměření pohledu (např. na tvář, ruce, předměty v okolí), dobu trvání zaměřeného pohledu, četnost pohledů na různé terče (je-li v zorném poli komunikanta více osob), sled pohledů, objem pohledů (čas věnovaný různým osobám), úhel pootevření očních víček, průměr zornic, úhel pohledu na obličej, mrkání atd. (Křivohlavý, 1988).

Déle se lidé dívají na někoho, koho považují za autoritu, cítí k němu úctu nebo náklonnost, déletrvajícím očním kontaktem mezi sebou udržují také přátelé a známí. Delší zaměření pohledu na cizí osobu v ní může probouzet negativní pocity, naopak u známých

je vítáno, neboť naznačuje přátelský postoj. Obecně také platí, že v komunikaci se více dívá posluchač na hovořící osobu než naopak, naznačuje tak svůj zájem nebo souhlas. Na délce očního kontaktu se podílí také vzdálenost mezi produktořem a recipientem. Čím dále od sebe partneři jsou, tím větší je i objem a délka jejich pohledů. Pohled běžně trvá 1–7 vteřin, delší pohled bývá pocitován jako podezřelý (Křivohlavý, 1988).

Pohledy se velkou měrou podílí na organizaci interakce. Pokud chce produktor předat slovo, ztichne a zároveň se podívá na recipienta. Recipient převezme roli produktora tak, že začne mluvit a na počátku repliky se krátce podívá do strany (Mehrabian, 1972).

Při sociální interakci je většina pohledů na partnerův obličej soustředěna do oblasti očí a úst. Pro mluvčího je snazší korigovat pohyby svých úst než očí, v jeho tváři tak mohou vznikat rozpory. Podobně není možné ovládat velikost zorniček. Malé zornice mají lidé pocitující v danou chvíli zlost. Strach nebo hlad se projevují naopak jejich zvětšením (tento jev reflektován i ve frazeologii: „Hlad má velké oči“). Zvětšení zornic může také poukazovat na zájem o to, na co se komunikant dívá (při pohledu zaměřeném na dítě se zornice žen zvětšují v průměru o 20 %). Známý je pokus se dvěma stejnými fotografiemi žen, které se lišily pouze velikostí zorniček. Muži shodně označovali za sympatičtější tu ženu, která měla větší zorničky (Vávra, 1990).

3.3.2.5.1 Pohledy mužů a žen

Objem pohledů při sociální interakci se liší v závislosti na pohlaví produktora. Pokud je jím žena, na recipienta se dívá 25 % času hovoru. U mužů je toto číslo nižší, muži během své promluvy věnují pohledy svému komunikačnímu partnerovi jen v 16 % celkového času komunikace. Podobný rozdíl vzniká i mezi muži a ženami v roli posluchače. Recipient ženského pohlaví sleduje produktora 94 % času. Je-li naslouchajícím muž, věnuje své pohledy hovořícímu 82 % času interakce (Křivohlavý, 1988).

Pohledy mužů při interakci se střetávají v mnohem menší míře, než je tomu u žen. Ženy k častějšímu očnímu kontaktu vede snaha navodit atmosféru spojenectví, povzbudit. U mužů je tendence zcela opačná, muži při vzájemné komunikaci oči spíše odvrací (DeVito, 2008).

Délka pohledů má vliv na to, jak přesvědčivě produktor působí. Ženský projev je tím přesvědčivější, čím více pohledů žena věnuje posluchači. Naopak u mužů je příliš velký objem pohledů hodnocen jako podezřelý. Pro úspěšné přesvědčování musí ženy tedy hledět na komunikačního partnera ve větší míře, než je tomu u mužů (Křivohlavý, 1988).

*Mužům jsou nejpříjemnější pohledy, které na ně upírá poněkud mladší žena, případně žena stejně stará jako oni. Jde-li o pohledy druhých mužů, pak jsou jim příjemnější pohledy těch, kteří jsou mladší než oni sami. Méně příjemné jsou jim pohledy starších mužů a relativně nejméně příjemné pak pohledy mužů stejně starých jako oni sami.*¹⁷

Ve srovnání s ženami udržují muži mezi sebou oční kontakt méně. Proto v nich může delší upřený pohled vzbuzovat pocity neklidu nebo dokonce ohrožení. Jak již bylo řečeno, pro muže je nejdůležitější udržet si v hierarchickém uspořádání společnosti své místo. Déletrvajícím pohledem si mohou vyložit jako výzvu, a tedy akt ohrožující jejich postavení. Pakliže vycházíme ze společenské normy, že mladší člověk by měl respektovat staršího, domníváme se, že za nejnepříjemnější považují muži pohledy svých vrstevníků, protože právě oni je mohou nejvíce ohrozit.

Naopak ženy nebývají považovány za hrozbu, a tak jejich pohledy snášejí muži lépe. Při kontaktu muže a ženy se navíc vždy otevírá možnost milostného vztahu, zvláště jsou-li si věkově blízcí a ještě mezi sebou nemají vybudovaný vztah (přátelský, profesionální či jiný). Prodloužené a četnější pohledy (ať už se jedná o prohlížení celého těla, nebo o navazování očního kontaktu) jsou znakem zájmu (Křivohlavý, 1988). Naopak uhýbání očima ve snaze znemožnit oční kontakt, popř. nesledovat partnera vůbec, je projevem nezájmu o komunikačního partnera (Kubačka, 2008).

*Ukázalo se, že ženám – podobně jako mužům – je příjemnější, když se na ně déle dívají ženy mladší, než jsou ony samy. Ženě je rovněž příjemnější, když se na ni dívá muž, než když se na ni dívá žena. Zvláště nápadně kladného hodnocení se dostalo pohledům, které na ženu upírá relativně stejně starý, případně o něco mladší muž. Naopak nepříjemně na ženu působí, když se na ni dívá muž, který je o generaci starší než ona (který by mohl být jejím otcem). Za extrém nepříjemnosti je zde považována situace, kdy se dívá na ženu druhá žena, která je přibližně stejně stará jako ona.*¹⁸

Pakliže si žena prohlíží stejně starou ženu, neubrání se vzájemnému srovnávání. Vyhodnocení jedné jako hezčí/lepší vede k asymetrii, jíž se ženy snaží vyhnout, zvláště jsou-li stejného věku, neboť věková shoda zakládá rovnost (rovnocennost). Žena také může takový pohled vnímat jako kritizující, a tedy nepříjemný.¹⁹

---

¹⁷ KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Jak si navzájem lépe porozumíme: kapitoly z psychologie sociální komunikace*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1988, s. 81.

¹⁸ KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Jak si navzájem lépe porozumíme: kapitoly z psychologie sociální komunikace*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1988, s. 81.

¹⁹ Viz Vlastností mužů a žen, s. 10.

Déletrvající pohledy o generaci starších mužů jsou ženám nepříjemné pravděpodobně kvůli spolupůsobení dvou příčin. Na jednu stranu jim tito muži příliš připomínají otce, na druhou stranu prodloužené pohledy mezi mužem a ženou mají vždy potenciál intimnějšího sblížení. Ženy nestojí o navázání milostného vztahu s otcem, a proto pociťují pohledy starších mužů jako nepříjemné.

3.3.2.6 Posturologie

Posturologie je nauka o **polohách lidského těla** při komunikaci. Rozlišují se tři základní polohy těla, a to vestoje, vsedě a vleže. Ale je nutné sledovat i další faktory: polohu rukou a nohou, sklon hlavy atd.

Základním termínem posturologie je **kompozice**, což je vzájemná poloha dvou částí těla při téže základní poloze. Pro komplexní popis tělesné pozice se užívá termínu **konfigurace**. V té se zaznamenává poloha všech částí těla. (Křivohlavý, 1988).

Při zkoumání neverbální komunikace sledujeme, zda partneři zaujímají **kongruentní**, anebo **nekongruentní postoj**. Polohou těla produktor naznačuje, jak důležité je pro něj téma hovoru a zda je jeho záměrem přesvědčit partnera. Z polohy recipientova těla lze vyčíst, že považuje téma za zajímavé, zda je ochoten s partnerem spolupracovat a souhlasí s ním. V takovém případě zaujímají komunikanti shodné pozice. Naopak nekongruentní postoj značí nerovnost či nesoulad. Vliv na polohu těla má i vztah mezi produktorem a recipientem (přátelský či nepřátelský), momentální psychický stav a povaha účastníků komunikace, kulturní prostředí či společenské normy (Křivohlavý, 1988; Lotko, 1997).

Posturologie má velmi blízko k proxemice, jež se zabývá vztahem mezi neverbální komunikací a udržováním určitých vzdáleností. Snaha zachovat jistou vzdálenost při rozhovoru je závislá na dané komunikační situaci a vztahu mezi komunikačními partnery, vychází z teritoriálního chování člověka. **Teritoria** si partneři vytvářejí pomocí tělesných pozic, jednak si každý komunikant formuje své vlastní teritorium, jednak si vyznačují společný revír pomocí rozpínání paží do šíře nebo natáčením bokem k ostatním. Pokud se komunikace účastní alespoň tři osoby, mají tendenci vytvářet kruh. Při ohraničování momentálního teritoria využívají lidé svého těla, ale i některých předmětů, jako jsou zdi, židle, rozložené noviny apod. (Vávra, 1990).

Problematiky teritoria se dotýká i Křivohlavý: *Může-li k dané dvojici přistoupit další účastník, pak existuje řada možností, jak vzájemnou polohou dá daná dvojice přistupujícímu najevo, zda je či není vítán. V sociální psychologii se hovoří o vzájemné*

konfiguraci poloh dyády, zvané obrazně »spolu« (viz termín »zadání« u Kendona). Tato vzájemná poloha se vyznačuje příklonem horních částí těla (hlav a ramen), případně uchopením kolem ramen, kolem pasu, kolem krku atp. Druhem uchopení se dá přitom vyjádřit, jak moc jsme spolu či jak moc jsme zadáni. Naznačuje se tím sociální výlučnost. Tomu, kdo by se chtěl vetřít či jinak rušit dyadickou interakci, se tím zřetelně dává najevo, že zde pro třetího není místo.²⁰

Širší pojednání o teritoriích podává DeVito (2008). Dělí je do tří skupin. **Primárními teritorii** se nazývá vše, co může jedinec považovat za své vlastnictví (můj stůl, moje kancelář, můj byt). **Sekundární teritoria** jsou místa, která jedinci nepatří, ale opakovaně je obsazuje (určité místo ve třídě, oblíbený stůl v restauraci, skříňka v šatně). Poslední skupina se skládá z veřejných zón, které jsou přístupné všem lidem, ale vlastní je nějaká osoba nebo organizace (kina, nákupní střediska). Teritoria jsou vyznačována různými způsoby. Jedním způsobem je **centrální značení**, ke kterému řadíme odložení kabelky na stůl nebo přehození kabátu přes židli. Jiným způsobem, **pomezím vyznačením**, vznikají hranice mezi jednotlivými teritorii (pokladní přepážka, okraje sedaček v autobusu apod.).

3.3.2.6.1 Posturologie mužů a žen

Důležitým pojmem v posturologii je **zrcadlení**. Nejen muž a žena, ale i komunikanti stejného pohlaví si nevědomky naznačují své sympatie tím, že zaujímají stejné (podobné) pozice. Na základě ženské tendence vyjadřovat vzájemnost lze předpokládat, že při interakci muže a ženy to bude právě žena, kdo bude v napodobování neverbální komunikace komunikačního partnera aktivnější. Muž bude v zrcadlení aktivnější tehdy, bude-li jeho cílem zalíbit se ženě.²¹

Pohlaví komunikačních partnerů určuje, v jakém úhlu k sobě budou při komunikaci sedět nebo stát. Hovoří-li spolu dvě ženy, bývají natočeny čelem k sobě tak, aby na sebe dobře viděly (Mehrabian, 1972). Stejným způsobem spolu může komunikovat i muž a žena, aniž by toto uspořádání pocítovali jako nepříjemné. Dojde-li však k setkání dvou mužů, mají tendenci natáčet se k sobě trochu bokem. Pozice čelem k sobě s sebou nese skrytý náznak zápasu. Dokladem jsou příklady ze zvířecí říše, kde dva samci před bojem zaujímají právě tuto pozici (Křivohlavý, 1988).

---

²⁰ KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Jak si navzájem lépe porozumíme: kapitoly z psychologie sociální komunikace*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1988, s. 62.

²¹ Srov. Příloha 2, s. 56.

Pokud se žena a muž pouze míjejí (např. vyhýbají se na ulici), muž se bez ostychu natáčí k ženě hrudníkem, naopak žena se snaží chránit si hrud'. Dociluje toho tak, že se natočí k muži zády. Pokud ho míjí čelem k sobě, pak pozvedá ruku do výše prsou, čímž si chrání hrud' (Vávra, 1990).²²

3.3.2.7 Proxemika

Vzdáleností mezi účastníky komunikace při sociální interakci se zabývá proxemika. Snaha udržovat jistou vzdálenost mezi partnery, která se liší podle jejich vzájemného vztahu, genderové příslušnosti, zdravotního stavu, velikosti prostoru a dalších faktorů, má kořeny v teritoriálním chování.²³ Je udržována automaticky, cit pro udržování vzdáleností je vrozený, ale ovlivněný kulturním prostředím. Hall (Křivohlavý, 1988; Tubbs, Moss, 1991) stanovil čtyři zóny, jež si lze představit jako soustředné kruhy kolem jedince:

1. **Intimní sféra** má hranici zhruba 45 cm od těla. Je vyhrazena pro blízké rodinné příslušníky a důvěrné styky (milenci, matka a dítě...). Pro udržení konverzace stačí nízká hlasitost. V některých situacích mohou do této zóny vstoupit i jiní lidé, například při gratulaci nebo kondolenci. Narušení této zóny bývá však většinou dost nepříjemné, vyvolává nárůst negativních emocí a neklidu, neboť omezuje pohled na druhou osobu. V některých situacích může být pohyb v této zóně považován za nepřijatelný, a to i mezi lidmi, jejichž vztah je důvěrný. Tím spíše to platí o **blížejší intimní vzdálenosti**, jež má hranici pouhých 15 cm od těla.

2. **Osobní sféra** se nachází mezi 45 a 120 cm. V této zóně se mohou pohybovat blízcí přátelé a další příbuzní. Od 75 cm se někdy vyděluje ještě **širší osobní vzdálenost**, ve které jedinec hovoří se sympatickými sousedy, kolegy nebo známými. Jedná se o hranici umožňující fyzický kontakt a detailní pozorování mimických pohybů.

3. **Sociální sféra** se pohybuje mezi 120 a 370 cm. Je určena pro setkání s cizími lidmi, neboť neumožňuje žádné dotyky. Udržuje se při pracovním styku, diskusi ve skupině apod., předávají se v ní informace neosobního charakteru. Vzbuzuje dojem psychického bezpečí a jedinci stojící mimo ni mohou být ignorováni, aniž by se cítili uražení.

4. Poslední je **veřejná zóna**, jež má více než 370 cm. Horní hranice je 760 cm, přičemž některé zdroje uvádějí i více. V této vzdálenosti by se měli pohybovat učitelé nebo přednášející, neboť to zvyšuje jejich autoritu a prestiž. Zde však více než jinde závisí na četnosti publika a velikosti místnosti. V této zóně dochází ke sdělování informací

²² Srov. Vlastnosti mužů a žen, s. 10.

²³ Viz Posturologie, s. 32.

určených pro široké obecnstvo. Mluvčí musí mluvit hlasitě, pečlivě artikulovat, často dochází k přehnané gestikulaci.

Někdy se jeden z komunikačních partnerů, nebo oba, snaží proniknout do bližší sféry. K tomu dochází např. při schůzce chlapce a dívky, kdy může dojít k přesunu z osobní zóny do intimní. Naopak učitelé mívají tendenci od studenta odstoupit, aby zabránili případným familiárním projevům.

Jiný přístup prezentuje Sommer, jehož pojetí je představeno v publikaci *Human Communication* (1991). Ten vychází z teritoriální problematiky. Sommer vymezuje **osobní prostor**, což je oblast s neviditelnými hranicemi obklopujícími jedince, do kterých nesmí vstoupit narušitel. Její velikost se liší u různých typů osob (např. násilničtí lidé mají větší osobní prostor, cítí se tedy dříve ohroženi).

Prostorovou blízkost je možné studovat staticky, např. z fotografií, ale upřednostňovány jsou audiovizuální záznamy, neboť umožňují sledovat dynamiku stanovování vzdáleností. Tak lze popsat tzv. **proxemický tanec**, který vzniká na základě odlišného vnímání přiměřenosti udržované vzdálenosti. Pokud se jednomu z komunikantů jeví jako příliš blízká, snaží se zvětšit odstup od partnera. Ten ale může reagovat opětovným přibližováním (Křivohlavý, 1988).

Do proxemiky se řadí poloha očí partnerů. I ta ovlivňuje průběh komunikace. Obecně platí, že komunikant mající oči výše má převahu. Rovnost mezi komunikačními partnery se projevuje zaujímáním stejných poloh, tedy snahou srovnat výšku očí do jedné roviny třeba tím, že oba sedí nebo oba stojí. Proto i ležící nemocní lidé si sedají, když je někdo přijde navštívit (pokud to jejich zdravotní stav dovoluje).

3.3.2.7.1 Proxemika mužů a žen

Vzdálenost, kterou mezi sebou komunikanti při interakci udržují, se liší podle toho, zda se jedná pouze o ženy, pouze o muže nebo smíšenou skupinu. Muž a žena mezi sebou mívají nejkratší vzdálenost, ve střední vzdálenosti spolu komunikují ženy a největší odstup od sebe si udržují muži (Mehrabian, 1972; Tubbs, Moss, 1991).

Pokud mezi sebou nemají komunikační partneři blízký vztah, ale jsou pouze známými, nebo se dokonce neznají vůbec, vznikají velké rozdíly v chápání narušení osobní zóny. Význam vstupu muže do osobní zóny komunikačního partnera se liší podle toho, zda je partnerem v komunikaci muž nebo žena. Muž narušení osobní zóny jiným mužem považuje za útočný akt hraničící až s napadením. Jeho postavení je v ohrožení,

protože vstupem do osobní zóny narušitel naznačuje, že ho nerespektuje natolik, aby si držel odstup (popř. že z něj nemá strach).²⁴ Pokud však muž vstoupí do osobní zóny ženy, ta si jeho chování může vyložit jako dvoření, snahu o sblížení. (Křivohlavý, 1988). V některých situacích, např. je-li narušitelem naprosto cizí muž, může i žena pocítit ohrožení. Obecně platí, že vzdálenost, kterou muž považuje při kontaktu s ženou za přiměřenou, je menší, než jakou by chtěla dodržovat žena (Machová, Švehlová, 2001).

Vstup ženy do osobní zóny bývá vnímán méně negativně, a to jak ženami, tak i muži. Je tomu tak pravděpodobně proto, že ženy jsou obecně považovány za menší hrozbu než muži, neboť jsou fyzicky slabší a méně agresivní.

Pro navazování intimního vztahu mezi mužem a ženou je důležitá tzv. **dvoukruhová vazba** (Vávra, 1990). Muž a žena sedí vedle sebe nebo proti sobě. Vzdálenost horních polovin těla se drží v hranicích osobní zóny, ale kolena a lýtka zasahují do zóny intimní. Komunikační partneři se k sobě přibližují – poposedávají, naklánějí se. Muži podnikají nápadné pokusy o dotyky, oproti tomu ženy volí spíše letmé, jakoby nechtěné dotyky, jejichž intenzita postupem času roste. Tato taktika ženám umožňuje popřít svou touhu po sblížení, pokud se dočkají negativní reakce.

3.4 Klasifikace neverbálních prostředků II

Neverbální prostředky je možno dělit do čtyř základních skupin na symboly, ilustrátory, regulátory a adaptéry (Lewis, 1998; Lotko, 1997; Mehrabian, 1972). Toto dělení vychází ze vztahu mimoslovních signálů k verbální komunikaci.

1. **Symboly** jsou takové prostředky, které nesou konkrétní význam přeložitelný do verbálního jazyka. Mohou zcela substituovat mluvené slovo. Významy symbolů a jejich počet jsou závislé na kultuře, nebo dokonce na určitých společenstvích. Vztyčený palec bývá chápán jako znamení, že je vše v pořádku, že to jde skvěle, ale potápěči tento symbol používají pro vyoření. Význam jednoho gesta se může lišit i v jednotlivých kulturách. Evropané a Severoameričané vnímají vypláznutí jazyka jako projev drzosti, Tibeťané tímto způsobem však vyjadřují, že nemají zlé úmysly.

2. **Ilustrátory** jsou doprovodné prostředky. Ilustrují nebo zdůrazňují to, o čem se mluví, také se podílejí na udržování rytmu interakce. S verbální komunikací jsou dokonale synchronizované. Jejich množství je dáno jednak příslušností jedince k etniku (např. Arabové a Italové jsou pověstní svou vášnivou neverbální komunikací), jednak jeho

---

²⁴ Viz Vlastnosti mužů a žen, s. 10 a Postavení muže a ženy ve společnosti, s. 13.

temperamentem (cholerici a sangvinici mají energičtější neverbální projevy než flegmatici a melancholici).

K ilustrátorům se řadí různé druhy odkazování. Vávra (1990) rozlišuje několik druhů neverbální deixe. Do protikladu staví tzv. **přímé ukazování** (produktor se dívá na nějakou věc a zároveň na ni ukazuje, např. prstem) a tzv. **nepřímé ukazování** (produktor se dívá jinam, než ukazuje, pomyslně ukazuje na to, o čem mluví).

Ukáže-li člověk palcem na někoho jiného, může to být známkou výsměchu a neúcty. Jestliže se například muž nakloní ke kamarádovi a rukou sevřenou v pěst se vztyčeným palcem ukáže směrem k manželce se slovy: „Všechny ženy jsou stejné, však to znáš“, říká si o hádku. Palec v tomto případě slouží jako ukazovátka zesměšňující nešťastnou manželku. Ukazování palcem většinu žen popudí, zejména ukáže-li palcem muž. Ženy toto gesto používají méně často, ale někdy jím označují své manžely nebo osoby, které nemají rády.^{25 26}

3. **Regulátory** mají důležitý podíl na průběhu sociální interakce. Často naznačují počátek či konec komunikace (podání ruky, pokývnutí), ale i změny v ní, mají vliv na plynulost konverzace (pomocí pohledů si mluvčí předávají slovo, pokyvování může být pokynem, aby produktor ve své řeči pokračoval).

4. **Adaptéry** používají komunikanti zcela nevědomě. Jedná se o neverbální projevy, jejichž pomocí se účastník komunikace vyrovnává s danou situací. Nejvýraznější bývají tehdy, cítí-li se komunikant opravdu nepříjemně. Adaptéry bývají značně individuálního rázu. Třeba rozrušení se může projevat opakovanou úpravou vlasů, stahováním rtů nebo přešlapováním na místě. Tyto signály také pomáhají jedinci při formulování myšlenek a výběru slov.

---

²⁵ PEASE, Allan. *Řeč těla: jak porozumět druhým z jejich gest, mimiky a postojů těla*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, s. 30.

²⁶ Fakt, že muži užívají neverbální deixe častěji než ženy, se projevil i v našem audiovizuálním materiálu. Viz Rozdílné ilustrátory, s. 42 a Příloha 3, s. 59.

II EMPIRICKÁ ČÁST

1 Základní otázky

Pro „jazyk“ neverbální komunikace neexistují žádné slovníky. Někteří autoři, jako je např. Desmond Morris (1999) nebo Allan Pease (2001), se pokoušejí popsat významy jednotlivých gest. Problém je, že jeden pohyb (ale i výraz obličeje, udržování určité vzdálenosti atd.) může mít více významů v závislosti na komunikační situaci. Jednotlivými faktory, ovlivňujícími užívání a interpretaci neverbální komunikace, jsou např. kulturní zázemí, věk nebo pohlaví.

Právě rodová příslušnost ve vztahu k neverbálním prostředkům je to, co nás v této práci zajímá. Mezi otázky, které jsme si položili, patří: Existují neverbální prostředky, které by používali pouze ženy nebo pouze muži? Liší se neverbální komunikace komunikačních partnerů v závislosti na tom, jsou-li komunikanty pouze ženy, pouze muži nebo muž a žena? Má stejný neverbální prostředek použitý mužem nebo ženou stejný, nebo odlišný význam?

2 Sběr materiálu

Materiál byl pořizován v rodinném kruhu, při návštěvách blízkých příbuzných (pouze u Jana se příbuzenský vztah předpokládá v budoucnu). Prvotním záměrem bylo zachytit co nejpřirozenější chování subjektů. V době pořizování prvních záznamů tedy osoby netušily, že je jejich komunikace zaznamenávána. O tom byly zpraveny až po pořízení záznamu. To však s sebou neslo nemalé problémy.

Subjekty rozptylovalo několik rušivých aspektů: děti, domácí zvířata, zapnutý televizor, konzumace jídla. I když byly osoby vystavovány mnoha rozptýlením, jedná se o komunikaci přirozenou, a proto by byla škoda tyto nahrávky při analýze zcela vynechat. Tento autentický materiál je uložen na DVD 1.

Jelikož se zaměřujeme na interpersonální komunikaci mezi dospělými a na neverbální komunikaci zvláště, bylo třeba rušivé vlivy minimalizovat. Museli jsme tedy od původního záměru upustit a za cenu povědomí osob o natáčení vytvořit takové podmínky, aby komunikační partneři měli na své rozhovory klid. Materiál zachycený na DVD 2 je tedy tvořen několika iniciovanými cca desetiminutovými rozhovory. Kromě jediné výjimky, kdy spolu hovoří tři osoby, se jedná o rozhovory dvou osob. Dle možností

(a ochoty natáčených osob) byly subjekty sdružovány tak, aby bylo možné pozorovat rozdíly vyplývající ze změny komunikačních partnerů (např. žena A v interakci s mužem A, žena A v interakci se ženou B, muž A v interakci s mužem B).

Na záznamech se vyskytuje 9 osob (5 mužů a 4 ženy). Analýze byly podrobeny oba typy rozhovorů (přirozené i záměrně iniciované) o celkové délce 107 minut.

Všechny osoby vyskytující se v obrazovém materiálu vyjádřily ústní souhlas s využitím jejich videozáznamů pro potřeby této práce.

3 Výsledky pozorování

3.1 Prostorové ukotvení

Zjednodušeně lze říci, že muži při interakci **zabírají více prostoru** kolem sebe než ženy. Pro ženy je naopak typické, že využívají jen nejbližší prostor, například tím, že **drží ruce blíže u těla** než muži. Proto muž, který po delší dobu ponechává lokty u těla a pohybuje předloktími jen v šířce ramen, působí zženštile. Rozdíl v odlišném zaujímání prostoru vidíme i při poloze vsedě, kdy lokty muže nebo ženy leží na stole. Ženy si většinou drží lokty dlaněmi, kdežto pozice mužů je otevřenější, dlaně spočívají na předloktích, vzdálenost mezi lokty je tedy větší.

Mužská tendence zabrat co nejvíce prostoru se projevuje i skrz pozici nohou. Muži sedávají s **nohama roztaženými**, kolena vytáčí od sebe. Pomocí těchto konfigurací zdůrazňují muži svou velikost²⁷ a působí sebejistě, jejich motivací je projevovat svou dominanci. Zároveň si tak vytvářejí rozsáhlé momentální teritorium.²⁸ Ženy naproti tomu drží **kolena u sebe** nebo přehodí jednu nohu přes druhou, čímž vyvolávají dojem submisivity.

3.2 Ukazování zápěstí

V odborné literatuře je **pozvednutí ruky k hlavě a vytočení dlaně směrem ke komunikačnímu partnerovi** popsáno jako gesto typické pro ženy. Tímto pohybem odhalují zápěstí (zranitelné místo), jedná se o gesto vyjadřující **submisivitu**. Ženy jej

---

²⁷ Viz plusová glazura v oddílu Kinezika a gestika mužů a žen, s. 26.

²⁸ Viz Posturologie, s. 32.

využívají tehdy, komunikují-li s mužem a jejich záměrem je navázat s ním intimnější vztah.²⁹

Na jednom záznamu však toto gesto použil muž při interakci s jiným mužem. Bylo by však chybné interpretovat toto gesto stejným způsobem, jako je tomu u žen. Cílem muže očividně nebylo navázat s komunikačním partnerem vztah intimnějšího charakteru, přesto i u něj se jednalo o pohyb vyjadřující podřazenost. Muž se ocitl v situaci, kdy s produktem nesouhlasil, ale nechtěl se k tématu vyjadřovat, odmítal vyslovit svůj nesouhlas. To se projevilo jednak tak, že začal přikyvovat, ale okamžitě před sebou propletl prsty. Druhým znakem toho, že nechtěl před komunikačním partnerem vyjádřit nesouhlas, bylo právě ukázání přední strany zápěstí. Je-li toto užito při interakci mezi muži, chápeme jej ve významu „vzdávám se“. Užije-li toto gesto žena při komunikaci s mužem, význam je odlišný, tedy „odevzdávám se“.

3.3 Vliv rozdílných principů komunikace na neverbální projevy

Na jednom záznamu došlo ke střetu mužského informativního principu komunikace s ženským vztahovým principem. Protože je pro ženy řeč především způsob sbližování, mají tendenci ve svých promluvách zahrnout velké množství detailů. Muži stojí spíše o samotnou (strohou) informaci.³⁰

Tento rozdíl se promítl do neverbální komunikace muže, který se zeptal ženy, kolik potravy její pes sežere za den. Žena odpověděla, že málo, a poté začala vyjmenovávat, co všechno zvíře sežralo ten den. V tu chvíli začal muž netrpělivě poklepávat pravou nohou, protože byl zahlcen informacemi, jež nepovažoval za důležité a o něž nestál.

3.4 Adaptéry užívané při přemýšlení

Při přemýšlení používají ženy i muži podobné adaptéry, mezi něž lze zařadit **dotýkání se spodní části obličeje** rukou. Existují však jisté rozdíly. Ženy i muži si podpírají bradu, avšak typicky mužským pohybem je přejíždění po bradě palcem a ukazováčkem. Ženy si jen podepřou hlavu a dále prsty na bradě nehýbou. Podobným gestem u žen je též dotek rtů ukazováčkem, kdy se ostatní prsty lehce dotýkají brady.

---

²⁹ Viz Kinezika a gestika mužů a žen, s. 26.

³⁰ Viz Informativní a vztahový princip, s. 17.

Důvodem je biologicky daný rozdíl mezi muži a ženami – muži mají vousy, ženy nikoliv. Má-li muž vousy, při přemýšlení se jich různě dotýká, např. je uhlazuje. Pokud se muž holí, cítí na tváři vyrůstající vousy (strniště), které v něm opět probouzí sklon více se dotýkat brady. Ženy takový důvod nemají, proto si nepřejíždí prsty po bradě, nýbrž v oblasti úst.

O další motivaci tohoto rozdílu se můžeme jen dohadovat. Za předpokladu, že jsou neverbální prostředky starší a primitivnější formou komunikace než projevy verbální (Mehrabian, 1972), můžeme uvažovat tak, že se v některých případech jedná o **projev rozmnožovacího pudu**. Růst vousů u mužů je sekundárním pohlavním znakem. Tím, že se muži dotýkají brady, na něj upozorňují. Ženy se zase dotýkají rtů, ve kterých je mnoho nervových zakončení a kterých se užívá při líbání, jež má samo o sobě velmi intimní charakter.

Na druhou stranu muži a ženy těchto gest používají i tehdy, komunikují-li s partnerem stejného pohlaví. Důležité je, že ženy ve chvíli, kdy se dotýkají rtů, žádné informace nesdělují, v danou chvíli mlčí. Prsty oddálí až tehdy, chtějí-li promluvit. Jako by si **pomocí prstů „zavíraly“ ústa**.³¹ Pokud bychom toto ženské gesto považovali za základní, lze mužům přiřknout stejnou motivaci – díky vousům však muži nepozvednou ruku až k ústům, ale nechají ji v oblasti brady. Tato interpretace by odpovídala i méně častému provedení tohoto gesta u mužů, protože i ti se v řídkých případech dotknou svých rtů.

Naproti tomu typickým gestem žen při přemýšlení je **pohrávání si s vlasy**. Ženy je různě natahují, natačejí na prsty, dávají za uši nebo naopak před uši. Podobně jako se ženy nedotýkají brady tak často, protože nemají vousy, muži se vlasů dotýkají jiným způsobem než ženy, protože nemají dlouhé vlasy. Muži si upravují vlasy méně, oproti ženám se zase častěji drbou na hlavě.

3.5 Dotyky v týlu a na krku

Typicky mužským gestem se ukázal být pohyb, kdy muži zvedli ruku **zalomenou v lokti za hlavu**. Tento pohyb byl většinou provázen podrábáním. Když se zároveň drbali v týlu, byl loket níže, pokud se drbali zezadu na krku, loket byl přirozeně výše, jednalo se však o malé rozdíly při realizaci téhož gesta.

Muži se uchylují k tomuto pohybu, **považují-li téma za uzavřené**. Doslova dané téma házejí za hlavu. Mluvčí mužského pohlaví gesto používají např. ve chvíli, kdy se

---

³¹ Srov. Příloha 2, s. 56.

k problematice nechtějí dále vyjadřovat, kdy k tématu pronášejí poslední větu. Po gestu následuje mlčení nebo změna tématu, zvláště hovoří-li spolu dva muži. Pokud komunikuje žena s mužem, stává se, že muž považuje téma za vyčerpané (což právě tímto pohybem signalizuje), ale žena se k problematice vyjadřuje dále.

Zajímavé je, že u žen se toto gesto téměř neobjevuje. Ženská komunikace bývá plynulejší, někdy není snadné určit hranice jednotlivých témat, protože ženy se pomocí širokého popisu detailů posouvají k tématu jinému. Pokud ženy přejdou během rozhovoru k naprosto odlišnému tématu, děje se tak s takřka nulovou časovou prodlevou. Muži mají tendenci téma vymezovat, což se projevuje i v jejich neverbální komunikaci právě skrz výše popsané gesto.^{32 33}

3.6 Rozdílné ilustrátory

Z analýzy audiovizuálního materiálu vyplynulo, že ženy používají při vyprávění **větší množství ilustrátorů** než muži. Ženy nejčastěji imitovaly činnosti, o kterých mluvily (vyndání dokladů a jejich otevření, hoblování, řezání při operaci a mnohé další). Mnohokrát také ukazovaly velikost a tvar předmětů (dětská hlavička, délka kabátu, podpatky, výčnělky na střeše atd.), přičemž se u žen projevila tendence ilustrovat jevy co nejpřesněji, čehož docilovaly i užíváním prstů.³⁴ Mužské pohyby byly v tomto směru ledabylejší, většinou měli jen otevřené dlaně a jevy spíše naznačovali, než opakovali a předváděli.

Muži používali ve větší míře **deiktické ilustrátory**, pomocí neverbálních prostředků popisovali směr, umístění předmětu v prostoru a jeho tvar, byl-li pro daný prostor podstatný (nepřímé ukazování na jezevce, natočení nábytku při stěhování, auta v řadě atd.).^{35 36}

Pro pochopení tohoto rozdílu je důležité připomenout fakt, že ženy při svých promluvách verbálně uvádějí velké množství **detailů**. Tato tendence se samozřejmě projevuje i v jejich neverbální komunikaci. To, o čem mluví, zároveň ukazují – pakliže detaily popisují verbálně, lze očekávat, že je budou i předvádět. Mužům je vrozená dobrá **orientace v prostoru**, proto se neradi ptají na cestu a vyznají se v mapách lépe

---

³² Srov. Přesahy a přerušení v komunikaci, s. 15.

³³ Srov. Příloha 1, s. 52.

³⁴ Srov. Příloha 2, s. 56.

³⁵ Viz Vlastnosti mužů a žen, s. 10a Klasifikace neverbálních prostředků II, s. 36.

³⁶ Srov. Příloha 3, s. 59.

než ženy (Poněšický, 2004). Jejich neverbální komunikace tedy přináší velké množství informací o prostoru.³⁷

3.7 Pohyby horní poloviny těla

Ve srovnání s muži ženy při komunikaci mnohem více **pohybují svým trupem**, zvláště jsou-li v roli produktora. Tohoto pohybu si můžeme všimnout v různých kontextech. Vyjadřování shody a souhlasu symbolickým pokýváním hlavy u žen často doprovází i houpavý pohyb horní poloviny těla, což dodává významu na intenzitě. Žena se nahýbá ke svému komunikačnímu partnerovi, chce-li něco zdůraznit nebo pokládá-li mu otázku (což se projevuje i na zvukové rovině). K tomuto pohybu také dochází, když se žena směje.

Jelikož je ženská komunikace vystavěna na principu vztahovém, je pro ženy důležité neustále vyjadřovat vzájemnost, čehož dosahují i mimoslovními prostředky. Pohybováním trupu vysílají ke svému komunikačnímu partnerovi hned několik zpráv současně. Projevují tak svůj živý zájem o téma, podobně se pokýváním hlavy a pohybem trupu během vlastní promluvy ujišťují, že s nimi recipient souhlasí. Při pokládání otázek pak nabývá tento pohyb regulativní funkce, je to způsob, jak si ženy předávají slovo.

Pohybování trupem je důležité z hlediska proxemiky. Při ženské komunikaci se projevuje **tendence přiblížit se ke svému komunikačnímu partnerovi** (ať už je jím muž, nebo žena). Tím, že žena nachýlí horní část těla dopředu, byť na krátký okamžik a jen o několik centimetrů, dojde ke zkrácení vzdálenosti mezi komunikanty.

4 Návrh postupu pro další výzkum

Pro další analýzu si dovoluujeme navrhnout postup, kdy bude osoba požádána, aby jednu událost převyprávěla jednou ženě a jednou muži. Právě tehdy by měly vyniknout rozdíly v produktořově užití neverbálních prostředků, neboť na ně bude mít vliv pohlaví recipienta. Přínosné budou i poznatky o mimoslovní komunikaci recipientů, neboť budou reagovat na stejné téma (v širším pojetí na podobné verbální projevy).

Jako další možnost navrhujeme nechat produktora vyprávět ten samý příběh postupně dvěma osobám stejného pohlaví, s nimiž ho však pojí různé typy vztahů, např. formální a neformální. Na základě tohoto pozorování by bylo možné zaznamenat neverbální

---

³⁷ Viz Informativní a vztahový princip, s. 17 a Hrdinové příběhů, s. 18.

prostředky, které produktor použil v obou případech. Pokud by tento produktor mluvil o daném tématu i s dalšími dvěma osobami nejen odlišného vztahu, ale i pohlaví, získali bychom komplexní materiál.

ZÁVĚR

V této práci jsme vycházeli z předpokladu, že rodová příslušnost ovlivňuje neverbální komunikaci. Ukázalo se, že na užití neverbálních prostředků mají vliv jednak odlišné verbální strategie, jednak rozdílné biologické předpoklady a sociální charakteristiky mužů a žen.

Z vrozených vlastností se v neverbální komunikaci nejvýrazněji projevila mužská agresivita a jejich přirozená prostorová orientace, na komunikaci žen měl zase velký vliv jejich sklon k demokratickému jednání. Tyto genderově charakteristické rysy se projevují např. ve volbě odlišných typů ilustrátorů, v mužské tendenci zabírat hodně prostoru kolem sebe nebo v častém zrcadlení u žen.

Neverbální komunikaci mužů a žen ovlivňuje i jejich odlišná fyziologie. Vidíme to na podobných adaptérech, kdy muži a ženy při přemýšlení zvedají ruku před ústa, čímž brání vyslovování myšlenek nahlas. Ženy se dotýkají rtů (tato forma gesta lze považovat za základní), kdežto muži si sahají na bradu, což souvisí s růstem vousů.

Dalším podstatným faktorem, který ovlivňuje mluvenou i mimoslovní komunikaci mužů a žen, se ukázalo být odlišné sebepojetí individua ve společnosti. Muž chápe sám sebe jako jedince, pro nějž je důležitá jeho pozice ve společenské hierarchii, a proto bojuje za udržení svého postavení nebo postup na vyšší stupeň. Kvůli této bojovnosti muži vytvářejí plusové glazury nebo někdy vnímají narušení své osobní zóny jiným mužem jako útočný akt.

Ženy naproti tomu usilují o vytváření sítě vazeb kolem sebe. Ženy mezi sebou nesoupeří, interakce je pro ně v prvé řadě prostředkem pro vytváření a upevňování vztahů. Proto do svých promluv vkládají velké množství detailů, neboť tímto způsobem vyjadřují svůj zájem o téma nebo komunikačního partnera. To se projevuje především ve vysokém počtu ilustrátorů, jimiž vyřčené detaily dokreslují. Ženy se také často uchylují k dotykům, neboť jimi zdůrazňují svou přítomnost a kontakt s komunikačním partnerem. Stejnou motivaci můžeme přisoudit i faktu, že ženy věnují svému komunikačnímu partnerovi větší objem pohledů než muži.

Ze sebepojetí individua ve společenském uspořádání se odvíjí i odlišné verbální strategie mužů a žen. Muži komunikují na základě informativního principu, neboť ve znalosti je síla. V neverbální komunikaci se to projevuje např. při vymezení témat pomocí stahování ruky za hlavu, neboť tímto způsobem dochází ke strukturalizaci informací.

V ženské komunikaci převažuje princip vztahový, ženy vytvářejí a upevňují vztahy pomocí vyjadřování vzájemnosti. Snaha nalézt shodu (soulad) s komunikantem vede ženy k častějšímu zrcadlení, než je tomu u mužů. Jiným příkladem vyjadřování shody jsou výrazné souhlasné symboly, ženy často nepřikyvují jen hlavou, nýbrž synchronizovaně pohybují celým trupem.

Na závěr ještě poznamenejme, že z výše uvedených vlastností mužů a žen a principů, na kterých je postavena jejich komunikace, vyplývá i historické postavení ženy a muže ve společnosti. Uspořádání společnosti bylo androcentrické (mužostředné), což se ještě dnes projevuje v řadě stereotypů. Ženy byly v minulosti považovány za tvory méně rozumné, neboť v jejich chování často převažuje citovost nad příkrým logickým úsudkem. Na ženu bývalo také nahlíženo jako na závislou na muži, což souvisí s faktem, že jsou ženy fyzicky slabší než muži. I dnes muži často hodnotí ženy jako slabé, což se projevuje v jejich tendenci ženy ochraňovat.

Ženská citovost se také podílí na tom, proč je u žen vyzdvihována role matky. Díky větší míře empatie jsou schopny dětem porozumět lépe než muži. Ženy také získávají snadněji sympatie dětí, neboť jim dokáží přizpůsobit svůj projev, což můžeme chápat jako modifikované vyjadřování vzájemnosti. Muži naproti tomu staví do popředí svou osobu a své znalosti, a proto je pro ně těžší snížit úroveň svého vyjadřování a jednání, i když lze toto přizpůsobení při interakci s dítětem považovat za zcela funkční.

Stereotypní chápání ženy (slabá, závislá, citová, nekonfliktní) a muže (silný, nezávislý, rozumný, bojovný) je reflektováno i ve frazeologii: „Dlouhé vlasy – krátký rozum“; „Běda mužům, kterým žena vládne!“; „muž pod pantoflem“. Zároveň se ve společnosti rozšiřuje povědomí o kladném vlivu ženy na muže, vždyť: „Za každým úspěšným mužem stojí žena.“ Jistě by bylo zajímavé věnovat se těmto stereotypům širěji, ale protože stojí na okraji tématu neverbální komunikace mužů a žen, zůstaneme jen u těchto poznámek.

V této práci jsme poukázali na rozdíly ve verbální, ale především v neverbální komunikaci mužů a žen. Popsali jsme několik specifických neverbálních prostředků obou skupin, což bylo našim hlavním cílem. Výzkum neverbální komunikace v závislosti na rodové příslušnosti má však potenciál, který tato práce ani zdaleka nepostihla.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

CAVALCANTE, Marianne Carvalho Bezerra. Gesture and speech in mother-baby interactions: Characterizing first linguistic uses. In: SCLIAR-CABRAL, Leonor ed. *Psycholinguistic: Scientific and Technological Challenges*. Porto Alegre: Edipucrs, 2010, s.173–181. 408 s. ISSN 2177-8825.

DANEŠ, František. Ještě jednou „feministická lingvistika“. *Naše řeč*. 1997, roč. 80, č. 5, s. 256–259. ISSN 0027-8203.

DEMLOVÁ, Emílie, ed. et al. *K verbální a neverbální komunikaci: výběr z prací českých a slovenských autorů*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2004. 358 s. ISBN 80-7042-662-4.

DEVITO, Joseph A. *Základy mezilidské komunikace: 6. vydání*. Vyd. 1. [i.e. Vyd. 2.]. Praha: Grada, 2008. 502 s. Expert. ISBN 978-80-247-2018-0.

GREPL, Miroslav a kol. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 799 s. ISBN 978-80-7106-980-5.

HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*. Vyd. 1. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006. 243 s. ISBN 80-244-1283-7.

HLOBILOVÁ, Lenka. *Metoda zrcadlení z hlediska psychoterapeutické praxe*. Praha, 2010. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Vedoucí práce Jasňa PACOVSKÁ.

HOFFMANNOVÁ, Jana. Feministická lingvistika? *Naše řeč*. 1995, roč. 78, č. 2, s. 80–91. ISSN 0027-8203.

HOFFMANNOVÁ, Jana. Umíte se dostat ke slovu? *Čeština doma i ve světě*. 1996, roč. 5, č. 1, s. 5–9. ISSN 1210-9339.

JANOUŠEK, Jaromír. *Sociální komunikace*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1968. 172 s. Sociologická knihnice.

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Jak si navzájem lépe porozumíme: kapitoly z psychologie sociální komunikace*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1988. 235 s. Členská knižnice nakl. Svoboda.

KUBAČKA, Jakub. *Nonverbální komunikace mezi ženou a mužem*. Brno, 2008. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Vedoucí práce Miroslav KRÁLÍK.

LEWIS, David. *Tajná řeč těla*. Praha: Victoria Publishing, 1998. 229 s. ISBN 80-7187-151-6.

LOTKO, Edvard. *Kapitoly ze současné rétoriky*. Vyd. 1. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1997. 166 s. ISBN 80-7067-685-X.

MACHOVÁ, Svatava a ŠVEHLOVÁ, Milena. *Sémantika & pragmatická lingvistika*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2001. 159 s. ISBN 80-7290-061-7.

MACHOVÁ, Svatava a ŠVEHLOVÁ, Milena. *Sémantika a pragmatika jako lingvistické disciplíny*. Vyd. 1. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1996. 190 s. ISBN 80-86039-05-6.

MEHRABIAN, Albert. *Nonverbal communication*. 3th ed. Chicago: Aldine-Atherton, © 1972. 226 s. ISBN 978-0-202-30966-8.

MORRIS, Desmond. *Bodytalk = Řeč těla*. Vyd. 1. Praha: Ivo Železný, 1999. 245 s. ISBN 80-240-0238-8.

MÜLLEROVÁ, Olga. Gestikulace v mluveném dialogu. *Čeština doma i ve světě*. 1996, roč. 5, č. 1, s. 21–24. ISSN 1210-9339.

MÜLLEROVÁ, Olga, SCHNEIDEROVÁ, Eva a HOFFMANNOVÁ, Jana. *Mluvená čeština v autentických textech*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 1992. 236 s. ISBN 80-85467-96-8.

PEASE, Allan. *Řeč těla: jak porozumět druhým z jejich gest, mimiky a postojů těla*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001. 137 s. ISBN 80-7178-582-2.

PONĚŠICKÝ, Jan. *Fenomén ženství a mužství: psychologie ženy a muže, rozdíly a vztahy*. Vyd. 2. Praha: Triton, 2004. 201 s. ISBN 80-7254-374-1.

PREDOEVA, Effimova Andreana. Non-verbal components as a part of physician-patient communication (to register and monitor a disease syndrome). In: DREVILLON, Jean, ed. et al. *Psycholinguistics, a Multidisciplinary Science of 2000: What Implications, What Applications?* Paris: Europeia, © 2004, s. 197–200. 525 s. ISBN 2-909285-25-1.

ŠLÉDROVÁ, Jasňa. Šermíři versus voskové figuríny aneb O podílu neverbálních prostředků na pozitivní průběh komunikace. *Čeština doma i ve světě*. 1996, roč. 5, č. 1, s. 55–57. ISSN 1210-9339.

TANNENOVÁ, Deborah. *Ty mi prostě nerozumíš: jak spolu mluví ženy a muži*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1995. 336 s. ISBN 80-204-0470-8.

TRNKA, Radek. Sémantická diferenciacie emočních výrazů a její vliv na vnímání a kategorizování neverbálních signálů. In: HELLER, Daniel, ed. et al. *Kognice 2006*. Vyd. 1. Praha: Psychologický ústav AV ČR, 2006, s. 224–228. 281 s. ISBN 80-86174-10-7.

TUBBS, Stewart L. a MOSS, Sylvia. *Human Communication*. 6th ed. New York: McGraw-Hill, ©1991. 490 s. ISBN 0-07-065404-2.

VALDROVÁ, Jana. K české genderové lingvistice. *Naše řeč*. 1997, roč. 80, č. 2, s. 87–91. ISSN 0027-8203.

VÁVRA, Vlastimil. *Mluvíme beze slov*. Vyd. 1. Praha: Panorama, 1990. 308 s. ISBN 80-7038-128-0.

SEZNAM PŘÍLOH

Tištěné:

Příloha 1

Příloha 2

Příloha 3

Příloha 4

Elektronické:

Neverbální komunikace mužů a žen DVD 1

Neverbální komunikace mužů a žen DVD 2

PŘÍLOHY

Tištěné přílohy obsahují části rozhovorů, které jsou zaznamenány na přiložených DVD.

Zásady přepisu

Rozhovory jsou přepsané tak, aby z jejich grafické podoby bylo patrné, v jakou chvíli který z komunikantů mluví a kdy byly použity jednotlivé neverbální prostředky. Proto dodržujeme následující zásady:

- A. Pakliže se komunikační partneři v replikách střídají (nedošlo-li tedy k přerušení a přesahům), jejich promluvy začínají hned po uvedení jejich jména.
- B. Pokud mluví více osob najednou, začátek repliky druhé osoby, která se slova ujala později, je umístěn pod odpovídající slova osoby první.
- C. Byl-li produktor přerušen a načatou větu ani později nedokončil, konec jeho repliky je označen pomlčkou (–).
- D. Byl-li produktor přerušen, ale načatou větu dokončil později, je tato návaznost značena třemi tečkami (...).
- E. Užití neverbálních prostředků je zaznamenáno v promluvách osob pomocí arabských číslic (1,2,...). Přehled neverbálních prostředků odpovídajících jednotlivým číslicím následuje za přepisem rozhovoru.
- F. U pohybů rukama zaznamenáváme následující klasifikaci neverbálních prostředků: A = adaptér, I = ilustrátor, R = regulátor, S = symbol.
- G. Skládá-li se jeden adaptér, ilustrátor, regulátor nebo symbol z více kinémů, které jsou zaznamenány každý zvlášť, je celistvost (spojitost) tohoto kinemofu naznačena užitím malého písmene abecedy. Např. 1Ia + 3Ia = jeden ilustrátor.

PŘÍLOHA 1

(DVD 2, Ladislav_Martina, 02:04–02:51)

Charakteristika osob

Martina – žena, 33 let, účetní.

Ladislav – muž, 54 let, klempíř.

Popis (komunikační) situace

Martina je Ladislavova dcera. Jejich rodiny žijí v jednom městě, navštěvují se minimálně jednou za týden. Martina a Ladislav byli požádáni, aby si spolu deset minut povídali. Oba nejprve tuto dobu považovali za příliš dlouhou, říkali, že nevědí, o čem si mají povídat. Zároveň o této situaci vtipkovali (na začátku záznamu Martina navrhuje, aby si k rozhovoru vzali karty, a Ladislav o ně okamžitě žádá).

Osoby sedí na posteli, která je k tomuto účelu běžně využívána, protože v pokoji není gauč ani křesla. Před postelí je umístěn stolek, na kterém leží kniha, záložka, svíčka a další předměty. Ladislav si jich nevšímá, Martina si chvílemi pohrává se záložkou. Ladislav sedí čelem ke stolku, tedy bokem k Martině. Martina sedí na posteli bokem, šikmo k Ladislavovi, z její pozice je patrná snaha sedět pokud možno čelem k Ladislavovi.

Martina se baví s Ladislavem o přestavbě chaty. Martina se obává, že její manžel bude chtít přidělat těžký trám sám, s čímž ona nesouhlasí. Ocenila by, kdyby mu ona nebo Ladislav mohli s prací pomoci. Ladislav se zetě zastává, že si poradí.

Přepis

Ladislav: Já (1) tam přijedu a tó, když bude třeba, mu (2) pomůžu, a když to, no tak se mu tam (3) budu jenom okolo šmrdlat, (4) (5A) ať si to dělá podle svýho, (6) když má chuť do toho, jó, já jako nebudu říkat, že ne. (7)

Martina: (8) Dneska jsme jeli pro palubky...

Ladislav: (9) (10A) Dyt' von je do toho unesenej úplně. (11A)

Martina: (12)...a já mu (13) povídám: To jako chceš narvat (14Ia) (15) všechno do toho auta? (16a) A von: Jó, (17A) to je v pohodě, to se vejde, věříš mi? (18) A já říkám: no to teda nevím. (19A) Pak to tam rval. Narvali (20) sme to tam všechno a já říkám: Já už bych

(21Ib) to tam nedávala, když jsme byli asi tak v půlce (22b), a von (23Ic): Jó, to se tam vejde. (24c) No já říkám: No podle mě je to blbost (25) teda, (26A) to tam davat. (27) Tak sme to tam nandali (28A) a (29A/I) von si myslel, jako že už pojedeme, a já říkám: A ty něco jako uvidíš? A von: no já nic nevidim (30) a říká, tak zastavil a povídá: (31) Tak to přeskládáme na střechnu.

Odkazy

- 1 pokrčí rameny s dlaněmi spojenými v klíně
- 2 otočí hlavu stranou
- 3 otočí hlavu stranou
- 4 otočí hlavu stranou
- 5 Martina začne mírně posunovat záložku po stole pravou rukou
- 6 vrtí hlavou na znamení nesouhlasu (až do konce repliky), jednou pokrčí rameny
- 7 během Ladislavovy repliky se na něj Martina dívala
- 8 skloní hlavu a zahledí se na záložku
- 9 díval se na Martinu, nyní krátce otočí hlavu stranou, pak ji opět sleduje
- 10 po pohledu stranou se začne drbat zezadu na krku
- 11 stáhne ruku zpátky a zkříží ruce, pak je v této poloze opře o stehna
- 12 dívala se na Ladislava při jeho replice, nyní se zadívá nahoru a pak do dálky
(Ve své nejdelší replice Martina zvedne obočí na začátku každé reprodukované přímé řeči. Střídavě se dívá na Ladislava a do dálky. Ladislav většinu času sleduje Martinu, jen občas velmi krátce otočí hlavu stranou.)
- 13 pohodí hlavou
- 14 zápěstí zůstává na stole, dlaní máchne nahoru
- 15 vysune hlavu dopředu
- 16 sklopí dlaň ke stolu
- 17 rytmicky (na začátku každé věty, tedy třikrát) mávne dlaní doprava
- 18 smích
- 19 sevře dlaň v pěst (nepříliš pevně)
- 20 přikloní se k Ladislavovi
- 21 zvedá nadloktí, loket zůstává na stole, dlaní pohybuje doprava (níže – výše – níže; naznačení výšky nákladu)
- 22 položí dlaň

23 zvedne nadloktí (níže než v 21), dlaní pohybuje doprava (naznačení nakládání do auta)

24 položí dlaň

25 kývnutí hlavy při slově „blbost“

26 Ladislav krátce pokládá prsty pravé ruky na kořen nosu a pak si jí podepře bradu

27 nakloní hlavu doleva

28 klepne prsty o stůl

29 stáhne ruce do klína, narovná záda, nakloní se mírně do boku, pohodí hlavou a nakloní ji doprava

30 smích

31 s úsměvem kývá hlavou

Analýza

Martina si během části rozhovoru s Ladislavem hraje se záložkou, která leží na stole (předtím ji krátce zaujala kniha). Tento fakt je zajímavý ve srovnání se záznamem, kde Martina mluvila s Marií. Tehdy se o předměty ve svém dosahu nezajímala (až na moment, kdy zběžně upravila peřinu ležící za nimi, což byl pohyb, který opakovala po Marii). Vést konverzaci s Ladislavem je pro Martinu očividně těžší, snaží se vymýšlet další témata pro jejich rozhovor.

Když chce Martina změnit téma (od ponechání aktivity na manželovi k příhodě s palubkami), Ladislav jí skočí do řeči s vyjádřením se k předešlému tématu. Zároveň zvedne ruku zalomenou v lokti, což je gesto, kterým předchází téma uzavírá. Přestože tímto pohybem Ladislav reguluje průběh komunikace, činí tak nevědomě, a proto považujeme toto gesto za adaptér. Poté Ladislav zkříží ruce, čímž naznačuje, že o nové téma nemá valný zájem.

Ladislav změní polohu rukou, když Martina řekne slovo „blbost“. Na promluvu svého komunikačního partnera Martiny je zvědavější, což se projevuje podepřením brady. Domníváme se, že toto gesto nenaznačuje únavu (resp. nezájem), naopak že je znakem přemýšlení o tématu.

Martinino sevření pěsti lze nahlížet dvěma způsoby. Buďto je znakem toho, že s nákladem palubek do automobilu opravdu nesouhlasila, nebo tak ilustruje, že to nebyla snadná činnost (jako by pro ni bylo třeba užít síly).

Výrazným Martininým pohybem je narovnání zad, naklonění se trochu do boku, stažení rukou do klína a naklonění hlavy do strany, když říká: „...von si myslel, jako že už pojedeme, a já říkám: A ty něco jako uvidíš?“ Díky této pozici působí Martina nevinně. Zůstává otázkou, zda hodnotit tento pohyb jako adaptér nebo ilustrátor. Ze záznamu není zcela jasné, zda Martina předvádí své chování tak, jak tomu bylo ve skutečnosti. Pokud ilustruje svou repliku pomocí stejných pohybů, jaké použila ve skutečnosti (resp. je-li o tom přesvědčena), můžeme je označit za ilustrátory. Je však pravděpodobné, že Martina pronesla při vyprávění historky repliku jiným způsobem, než jak doopravdy zazněla. V tom případě by bylo lepší označit pohyby jako sérii adaptérů.

PŘÍLOHA 2

(DVD 2, Lenka_Hanka, 12:12–12:38)

Charakteristika osob

Hanka – žena, 48 let, vychovatelka.

Lenka – žena, 22 let, studentka.

Popis (komunikační) situace

Lenka je Hančina neteř, svou tetu zná od dětství. Vidají se minimálně jednou za tři měsíce na rodinných akcích, mají mezi sebou dobrý vztah. Ženy dostaly za úkol, aby si spolu deset minut povídaly, což jim nečinilo žádné problémy. Rozhovor začal už při instalaci kamery. Lenka sedí na pravé straně pohovky, Hanka naproti ní na stoličce, obě mají nohu přes nohu. Lenka předtím na tomto místě mluvila s Pavlem, jehož místo nyní obsadila Hanka.

Ženy si povídají o Lenčiných zážitcích z Ruska, např. o ruštině nebo o ubytování, nyní o stylu oblékání Rusek. Lenka vypráví, jak se jí líbilo velké množství různých kabátů.

Přepis

Lenka: (1A) Každá ženská má jinej, prostě fakt pěkný a i (2I) s takovejma těma kožešinama teda.

Hanka: (3A) No. (4)

Lenka: (5A) Á hlavně teda to nechápu, tak asi sou hodně otužilý (6), protože měly furt jenom třeba silonky a sukni ty ženský, (7) já bych umrzla v tom. (8)

Hanka: Což byla nula(9A), tak to nebyla zas tak velká zima.

Lenka: (10) (11) No.

Ale (12I) takovýhle podpatky (13A) pořád –

Hanka: Jako neměli, jako neměli (14) kozačky?

Lenka: (15) No kozačky, (16I) ale třeba krátkou sukni a (17A) ten kabát taky nebyl (18A) nějak extra dlouhej.

Hanka: (19) Jo takhle. Já
(20I) si představuju, že měly všechny takový ty kabáty, sem si, viš, (21A) myslela, takový
ty kožichy ňáký, ne.
Lenka: (22A) No, to ne právě, (23A)
mm-mm.

Odkazy

- 1 houpe levým předloktím nahoru dolů do rytmu promluvy
- 2 hýbe levou rukou kolem krku, zároveň skloní hlavu a dívá se k zemi
- 3 zvedne levou ruku k levé tváři a lehce se poškrabe
- 4 pokývne hlavou a pak se třikrát mírně předkloní
- 5 levou rukou si chytne cop
- 6 zahledí se na Hanku
- 7 vrtí hlavou (nesouhlas)
- 8 kmitne levou nohou
- 9 pokrčí rameny a mírně natočí hlavu na druhou stranu
- 10 stáhne rty
- 11 s pohledem na Hanku nakloní hlavu do strany
- 12 palcem a ukazováčkem levé ruky naznačuje velikost, dívá se, kolik ukazuje
- 13 krátce zavrtí hlavou, přesune ruku k ústům, dotýká se jich ukazováčkem
- 14 kmit nohou
- 15 přikývnutí
- 16 oběma rukama naznačuje na svých stehnech délku sukně, krátce se podívá, kam ukazuje
- 17 pravou rukou máchne dopředu a přesune ji do klína
- 18 ukazováček levé ruky si vloží na ústa
- 19 natočí hlavu na druhou stranu a kmitne nohou
- 20 dvakrát ukazuje na svých nohách délku, poprvé se dívá, kam ukazuje, podruhé na Lenku, zároveň se přikloní k Lence
- 21 levou ruku položí do klína, pravou si zakryje ústa, odkloní se od Lenky a opře si hlavu o levou ruku, loket má položený na stehně
- 22 přesune levou ruku z úst k levé tváři, zavrtí hlavou
- 23 chytne si levou rukou cop a zavrtí hlavou (mírněji než v 22)

(Hanka Lenku sledovala po celou dobu až na krátký okamžik, kdy na svých nohách ukazovala délku kabátu. Lenka se většinu času dívá na Hanku, až na výše zaznamenané momenty a několik letmých pohledů stranou.)

Analýza

Obě ženy používají stejné gesto, kdy si zakrývají ústa. Lenka tak činí, když ji Hanka přeruší. Tehdy Lenka na chvíli utichá a nechá mluvit Hanku. Hanka se k tomuto gestu uchyluje, když Lenka vyjadřuje nesouhlas s jejím názorem. V této práci již bylo uvedeno, že v komunikaci mezi ženami se objevuje velké množství přesahů a přerušení. Zdá se, že pro Lenku není jednoduché zdržet se slova, a tak si pomáhá zakrytím úst. U Hanky je motivace jiná. Uvědomuje si, že mezi ní a Lenkou dochází k neshodě, a tak se snaží sama sebe pomocí tohoto gesta umlčet. To souhlasí se závěrem Tannenové (1995), která říká, že pro ženy je důležité právě vyjádření vzájemnosti a shody.

S tím souvisí i moment zrcadlení, ke kterému se Hanka uchyluje. Když Lenka hýbe levou rukou kolem krku, aby ilustrovala kožešinu na kabátu, Hanka téměř okamžitě zvedá levou ruku k tváři, zhruba do stejné výšky jako Lenka.

Lenka užívá velké množství ilustrátorů (umístění kožešiny, velikost podpatků, délka sukňe). Poté jednoho ilustrátoru užije i Hanka (délka kabátu). Je možné, že ji k tomu inspirovala právě Lenčina neverbální komunikace. Tuto domněnku podporuje i fakt, že Hanka o několik vteřin předtím Lenku zrcadlila.

Zajímavá je Lenčina pozice při interakci s Hankou v porovnání se záznamem, na kterém komunikuje s Pavlem. Když spolu mluví ženy, obě mají nohu přehozenou přes nohu. Když mluví Lenka s Pavlem, nohy překříží jen na krátkou chvíli, poté obě chodidla položí na zem jako Pavel (který má nohy oproti ní roztažené širěji). V tomto případě je to tedy Lenka, kdo se svému komunikačnímu partnerovi přizpůsobí.

PŘÍLOHA 3

(DVD 2, Tomas_Pavel, 01:00–01:29)

Charakteristika osob

Pavel – muž, 52 let, vedoucí technik u Českých drah.

Tomáš – muž, 50 let, justiční strážník.

Popis (komunikační) situace

Švagrové Pavel a Tomáš se znají 18 let, vídají se minimálně jednou za tři měsíce na rodinných akcích. Jejich vztah je dobrý. Muži nejprve krátce okomentují, že jsou nahrávání, jsou touto situací očividně pobaveni. Poté Pavel začne vyprávět, jak u svého bydliště vyfotil jezevce. Během rozhovoru několikrát ukáže zvíře na obrazovce fotoaparátu. Přístroj poté většinu času drží v rukou.

Tomáš sedí na gauči, pravou nohu má přehozenou přes levou. Pavel sedí na stoličce naproti němu (na tomto místě seděl i při rozhovoru s Lenkou). Nyní Pavel líčí, jak potkal souseda, jenž ho na jezevce upozornil.

Přepis

Pavel: (1I)(2A) A du k autu. (3I) Kerý mám vlastně tam jakoby venku, no zaparkovaný v tý garáži.

Tomáš: Myslíš tím Nissanem? (4A)

Pavel: (5) Né, (6I) tím Renaultem. A–

Tomáš: A ten ještě žije, ten Nissan? (7A)

Pavel: Žije, (8) (9A) žije, žije. (10) (11) Proti mně jde Prdla. Prdla Hošta. Znáš ho? (12) Jirku Hoštů. Prdla Hošta. Jo (13), to –

Tomáš: (14A) Nehraje von v nějaký kapele?

Pavel: Né, né, ne, ne, ne, fotbalista (15), bejvalej (16A) fotbalista. (17) Von (18) tam bydlí, von (19I) tam bydlí takhle U Žida, takhle u toho prvního transpu, (20Ia) (21Ia) takže se vždycky takhle jakoby potkáme u nás, (22A) u, jo, u. (23)

Odkazy

- 1 ukáže levou rukou s nataženým ukazováčkem mírně doleva
  - 2 Tomáš opakovaně přitahuje prsty levé ruky po svém kolenu
  - 3 dvakrát posune nataženou levou ruku více doleva, zároveň pokyvuje hlavou
  - 4 stahování prstů se zmírní
  - 5 zavrtí hlavou
  - 6 ukáže za sebe ohnutím levé ruky, zároveň natočí tím směrem hlavu
  - 7 poklepává prsty na kolenu
  - 8 mírně pokyvuje hlavou
  - 9 krčí prsty na koleně
  - 10 Tomáš zakloní hlavu a začne se usmívat
  - 11 vystrčí hlavu doprava
  - 12 Tomáš se přestane usmívat
  - 13 vysune bradu
  - 14 během repliky nehýbe prsty, pak s nimi opět pohybuje
  - 15 kývne hlavou nahoru
  - 16 pokývá hlavou a pravou rukou máchne ve výšce pasu doprava
  - 17 Tomáš přestane hýbat prsty, sedí nyní nehybně
  - 18 zvedne pravou ruku s nataženým ukazováčkem doprava a kývne s ní
  - 19 opět kývne nataženou rukou
  - 20 rozevře pravou dlaň
  - 21 zvedne levou ruku s rozevřenou dlaní, nastaví ji proti otevřené dlaní levé ruky a dlaně k sobě přibližuje, zároveň natáčí dlaně čelem k sobě, při „jakoby“ dá dlaně v této poloze za sebe
  - 22 chvíli podrží dlaně obrácené ke kolenům ve vzduchu, pak je položí na kolena, mírně pokyvuje hlavou
  - 23 Tomáš přikývne
- (Tomáš i Pavel na sebe hledí po celou dobu, občas pouze uhnou pohledem, ale to se děje zřídka. Jen jedenkrát je ztráta očního kontaktu výrazná, a to ve chvíli, kdy Pavel otočí hlavu k domnělému umístění Renaultu.)

Analýza

Tomáš má velmi umírněnou neverbální komunikaci, kterou naznačuje, že svému komunikačnímu partnerovi věnuje pozornost. Jen občas přikývne nebo se usměje. Často se u něj však objevuje jeden adaptér, a to poklepávání nebo posouvání prstů po koleni. Jako by Tomáš nedokázal sedět naprosto v klidu, ocitá-li se v roli posluchače. Ve chvíli, kdy promlouvá, tento pohyb mizí.

Pavlova gestikulace je výrazně živější, používá především gesta deiktického charakteru – nepřímé ukazování na vozidlo a bydliště známého. Dalším ilustrátorem objevujícím se v Pavlově komunikaci je naznačení setkání dvou osob přiblížením dlaní. Všechny tyto neverbální prostředky přinášejí informaci o umístění předmětů nebo lidí. Očividně jsou tyto okolnosti pro Pavla důležité.

V porovnání s interakcí dvojice žen se muži nezrcadlí, nesnaží se podvědomě získat sympatie svého komunikačního partnera. Pavel a Tomáš zaujmají odlišné pozice. Pavel sedí s chodidly položenými na zem, nohy roztažené. Dlaně jsou položené na kolenou. Tomáš má přehozenou pravou nohu přes levou, levá ruka spočívá na koleni, pravá (pravděpodobně) na opěradle. Ani úsměv nelze považovat za projev zrcadlení. Tomáš se usmívá, protože ho těší, že Nissan je stále v dobrém stavu, Pavla tedy nenapodobuje.

PŘÍLOHA 4

(DVD 1, Marie_Jan_Ladislav, 00:39–01:07)

Charakteristika osob

Marie – žena, 54 let, dělnice.

Ladislav – muž, 54 let, klempíř.

Jan – muž, 25 let, student.

Popis (komunikační) situace

Marie a Ladislav se znají 40 let, jsou manželé, žijí ve společné domácnosti. Jan je přítelem jejich dcery, se kterou má pětiletý vztah, bydlí v jiném městě. Všichni přítomní se velmi dobře znají, avšak Jan není příliš zvyklý trávit s manželi delší dobu o samotě. Jan o ukryté kameře neví. Ladislav a Marie věděli o její instalaci, ale jelikož přístroj není vidět a je puštěný již delší dobu, je pravděpodobné, že na něj zapomněli.

Osoby sedí v obývacím pokoji manželů. V křesle nalevo sedí Marie, na gauči po pravé straně Jan, v křesle napravo Ladislav. Křesla jsou oproti gauči předsunutá, pokud chce Marie nebo Ladislav udržovat s Janem oční kontakt, musejí se mírně vyklonit a natočit. Pokud se na sebe chtějí dívat Ladislav a Marie, stačí jim jen natočit hlavu. Naproti nim uprostřed stojí televize, zrovna běží reportáž o nějakém divočákovi, osoby se dohadují o jeho váze, což vyústí v debatu o hmotnosti psa Amálky (labrador, všichni v místnosti jej dobře znají). Marie je natočená k Honzovi (tedy i k Ladislavovi). Všichni mají pohled upřený na televizi. Ladislav i Marie mají ruku blíže k Honzovi položenou na opěradle, druhá ruka leží volně v klíně. Jan má propletené prsty, ruce si opírá o koleno. Natočen je k Ladislavovi, ale levou nohu má pokrčenou na sedačce, čímž vytváří další bariéru mezi ním a Ladislavem.

Přepis

Marie: (1Ia) Prosim (2) tě, dyť Amálka má padesát, (3Ia) todle musí mít tak – (4)

Jan: Amálka (5) nemá padesát, ne? Má tak třicet.

Ladislav: (6) Třicet.

Marie: Třicet? (7) Když Betyňka –

Ladislav: Né (8), voni ale (9A) jako ty divočáci nejsou zas tak úplně.
Marie: – (10) To není možný. (11A) Neříkej mi, že Amálka (12) má třicet jenom, dyž Betyňka (13) měla přes dvacet a měla asi –
Jan: (14) Naše Brona měla taky třicet a byla tlustá (15), říkali jí, že je tlustá.
Ladislav: Amálka má (16A) asi třicet pět kil, (17) nó.
Marie: Jó? (18)
Jan: (19)
Marie: (20) To říkala Klárka, (21) že furt žrala, žrala a že si myslela, (22) že to musí sežrat, jo? (23A) Že labradoři –
Jan: (24) No tak to dělaj labradoři, žerou, dokud' je co (25) žrát.

Odkazy

- 1 natahuje ruku k televizi
- 2 obrací se a dívá se na Ladislava
- 3 stáhne ruku do klína
- 4 přerušená Marie se podívá na Jana
- 5 velmi krátce pohlédne na Marii, opět se zahledí na televizi
- 6 podívá se na Marii
- 7 natáhne hlavu dopředu
- 8 dívá se na Marii
- 9 pohne rukou v klíně dolů a nahoru
- 10 stahuje hlavu dozadu
- 11 klepne prsty na opěradle
- 12 krátce se podívá na Jana, poté opět sleduje Ladislava
- 13 začne sledovat Jana, když se od něj ozve „našš“, jako by chtěl něco říci
- 14 sklopené oči k zemi
- 15 začne pohybovat kolenem pravé nohy do stran
- 16 otře si tvář, s tím se dívá před sebe
- 17 pohled na Marii
- 18 zadívá se na Ladislava
- 19 zadívá se na Ladislava
- 20 obrátí pohled na Jana
- 21 usmívání
- 22 pokyvuje hlavou

23 přeje rukou po stehně, začne upravovat potah na křesle

24 během „že furt žrala, žrala a že si myslela“ sledoval Marii, jinak se dívá na zem, občas zvedne pohled k televizi, nohou již pohupuje méně

25 pousmání

Analýza

Pouze Marie se snaží udržovat po celou dobu oční kontakt, kromě momentu, kdy ukazuje na televizi, vždy hledí na Ladislava či Jana. Muži naopak komunikačním partnerům věnují jen krátké pohledy, jinak upírají pohled na televizi, Jan někdy na zem.

Ladislav a Jan používají více nápadných adaptérů. Mariin posun ruky po stehně při upravování plyše na křesle je plynulý pohyb malého rozsahu, podobný pohyb u Ladislava má větší rozsah.

Jan nepouští bariéru, kterou si vytvořil z rukou a nohy. Nemá velký zájem zapojit se do rozhovoru. Naproti tomu Marie se ho do hovoru snaží zapojit jednak zmíněním toho, co o jeho psu slyšela od své dcery, jednak tím, že ve chvíli jeho promluvy utichá, byť jí Jan skočil do řeči. Pokud jí do řeči skočí Ladislav, Marie v promluvě pokračuje.

Marie se snaží s Janem shodnout. Její snahu můžeme vidět v příkyvování – mluví totiž o tématu, které považuje za společné oběma, nečeká nesouhlas, naopak kýváním nabádá k vyjádření souhlasu. Při interakci s Ladislavem je ochotnější vyjádřit svůj nesouhlas. Když zpochybňuje váhu psa, protáhne hlavu útočně dopředu. Až po pronesení Ladislavova argumentu stáhne hlavu zpátky, poněvadž názor uzná za správný. Její neverbální projevy toho, zda s komunikanty souhlasí nebo ne, jsou velmi výrazné. Naproti tomu muži své názory vyjadřují verbálně, v jejich neverbální komunikaci se souhlas či nesouhlas neprojevuje. Výjimkou je chvíle, kdy Jan říká: „Naše Brona měla taky třicet a byla tlustá, říkali jí, že je tlustá.“ Když si Jan uvědomí, že on tento názor nesdílí, opraví se, že soud o tloušťce psa vynášeli druzí, a začne pohybovat nohou do stran. Tento adaptér připomíná symbolické kroucení hlavou, jímž se v české společnosti vyjadřuje nesouhlas.

Ve srovnání se záznamem, kde jsou spolu v místnosti pouze Jan a Ladislav, má tato konverzace mnohem delší trvání. Marii a Ladislavovi (s Janovým občasným přispěním) se daří udržet plynulý rozhovor (přepsán byl jen malý výsek, konverzace má ve skutečnosti přes 4 minuty). Když byli v místnosti jen muži, za stejnou dobu strávili společným hovorem polovinu času (přičemž většinu doby mluvil Ladislav), druhou polovinu času mlčeli.